

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studia občanského sektoru

Anatoliy Chernousov

**Podoby, podmínky a překážky politické participace kazašských leseb,
gayů, bisexuálních a transgender lidí (LGBT lidí) v Kazachstánu**

Diplomová práce

Praha 2023

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studia občanského sektoru

**Podoby, podmínky a překážky politické participace kazašských leseb,
gayů, bisexuálních a transgender lidí (LGBT lidí) v Kazachstánu**

Diplomová práce

Anatoliy Chernousov

Vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Šťovíčková Jantulová

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně pod odborným vedením Mgr. Magdalény Šťovíčkové Jantulové a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text v plné verzi nebo její části.

V Praze dne 29. července 2023

Anatolij Chernousov

Poděkování

Psaní této práce pro mě nebylo snadné. Globální a regionální události posledních několika let a deprese, která se na jejich pozadí zintenzivnila, mě ve skutečnosti připravily o schopnost produktivně na diplomové práci pracovat. Práce byla prováděna sporadicky ve chvílích, kdy deprese ustoupila.

Chci poděkovat své psycholožce Lyailě Bissenové za její podporu. Chci také poděkovat všem svým kamarádkám a kamarádům, kteří mi pořád drželi palce, zejména Timuru Dostanovovi a Timofeyi Shenkerovi, kteří byli ochotní znovu a znovu uspořádat mnoho hodin online sezení, během kterých jsem pracoval na svém výzkumu.

Velké poděkování patří vedoucí mé práce, Mgr. Magdaléně Šťovíčkové Jantulové, která mi i přes to, že jsem často nekomunikoval po mnoho měsíců, klidně, profesionálně a s lidským porozuměním pomohla posunout se dál.

Rád bych také poděkoval kolegyni Mgr. Petře Jiráskové za neocenitelnou pomoc při editaci a korekturách finálního textu výzkumné zprávy.

Nepochybně vyjadřuji největší poděkování všem účastníkům a účastnicím výzkumu, zejména těm, jejichž zkušenosti nebyly zahrnuty do finální verze, ale nepochybně ovlivnily průběh výzkumu a pomohly mi lépe se orientovat v tématu.

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje politické participaci kazašských leseb, gayů, bisexuálních a transgender lidí (LGBT lidí), kteří žijí v Kazachstánu a aktivně se podílejí na aktivitách místní občanské společnosti. Analýza textů získaných prostřednictvím hloubkových rozhovorů odhalila širokou škálu podmínek, které vedly účastníky výzkumu k politické participaci, stejně jako mnoho způsobů, jak překonat překážky stojící v cestě osobě, která se chce podílet na aktivitách občanské společnosti v Kazachstánu.

Klíčová slova

Politická participace, LGBT lidé, občanská společnost, Kazachstán

Abstract

This diploma thesis deals with the political participation of Kazakh lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) people who live in Kazakhstan and actively participate in the activities of local civil society. The analysis of the texts obtained through in-depth interviews revealed a wide range of conditions that led research participants to political participation, as well as many ways to overcome obstacles that stand in the way of a person who wants to participate in civil society activities in Kazakhstan.

Keywords

Political participation, LGBT people, civil society, Kazakhstan

Obsah

Úvod	8
Teoretická část	10
1. Lidé a hnutí: LGBT	10
2. Politická participace: definice a typologie	11
3. Faktory ovlivňující politickou participaci	14
4. Identita a participace	16
5. Občanská společnost v Kazachstánu	17
Metodologická část	22
6. Vymezení problému a cíl práce	22
7. Výzkumné otázky	23
8. Metodologický postup	23
9. Výzkumný vzorek	23
10. Metoda sběru dat	25
11. Metoda analýzy dat	25
12. Sebereflexe a etika výzkumu	26
Empirická část	28
13. Výsledky analýzy dat	28
Účastník A	29
Účastník B	34
Účastnice D	42
Účastník E	46
14. Závěry výzkumu	51
14.1. Podoby politické participace	52
14.2. Podmínky a překážky politické participace	53
Závěr	57
Seznam literatury	58

Úvod

Podmínky pro občanskou společnost v Kazachstánu nejsou příznivé ani neutrální. Nicméně občanská společnost tam funguje a rozvíjí se, překonává tlaky a omezení nedemokratického státu s autoritářskou formou vládnutí.

Lesby, gayové, bisexuální a transgender lidé (LGBT lidé) jsou důležitou součástí občanské společnosti v Kazachstánu. Z osobní zkušenosti autor této práce, který je otevřeně gay a více než deset let se angažoval v aktivismu v rámci kazašského LGBT hnutí, ví, že LGBT lidé v Kazachstánu jsou marginalizováni a diskriminováni. Jejich podíl na práci občanské společnosti se však neomezuje pouze na boj za svá práva v rámci LGBT hnutí. Svou úlohu v občanské společnosti hrají také jako aktéři, kteří se zabývají různými agendami ve všech oblastech činnosti občanské společnosti.

Pochopení podob, podmínek a překážek politické participace LGBT lidí v Kazachstánu by mělo být jednak přínosné pro teorie politické participace občanů a občanek nedemokratických států, jednak může být užitečné pro rozvoj občanské společnosti z pohledu participace LGBT lidí. Dalším přínosem této diplomové práce je rozšiřování českých studií občanské společnosti o empirické poznatky z kazašského terénu, jenž je velmi odlišný od českého.

Teoretická část této práce má za cíl představit vědecké poznatky o tomto tématu a nastavit teoretický rámec pro celý výzkum. V teoretické části dešifrujeme zkratku LGBT ve smyslu existence sociální skupiny a nového sociálního hnutí. Pak analyzujeme samotný fenomén politické participace, podrobně se zabýváme definicí a faktory, které participaci ovlivňují. Samostatná kapitola je věnována vlivu identity na politickou participaci. V závěru teoretické části představíme kazašský kontext existence občanské společnosti, včetně LGBT hnutí.

Metodologická část práce popisuje metodologický postup. Hlavní výzkumnou otázku jsme definovali jako: Jak občansky a politicky aktivní kazašští lesby, gayové, bisexuální transgender lidé (LGBT lidé) vnímají svou politickou participaci? Prostřednictvím hloubkových rozhovorů se čtyřmi účastnicemi a účastníky jsme shromáždili bohatá data, která tvořila základ analýzy. Analýza začala otevřeným kódováním a poté data prošla procesem kategorizace a interpretace. Vzhledem k tomu, že rozhovory byly vedeny v ruském jazyce, analýza textů byla také provedena v ruštině. Poté byl text analýzy spolu s citacemi z

rozhovorů přeložen do češtiny, což pomohlo zachovat obsah a význam rozhovorů. Analýza a závěry výzkumu jsou prezentovány v Empirické části práce.

V Závěru se nachází stručné shrnutí veškeré provedené práce a dosažených výsledků.

Teoretická část

V této části práce představíme teoretické poznatky, které nám pomohly zorientovat se v tématu našeho výzkumu a umožnily nám výzkum zasadit do přesně definovaných hranic. Teoretická část se skládá z 5 kapitol. V první kapitole hovoříme o sociální skupině, která je cílem našeho zájmu neboli o lesbách, gayích, bisexuálních a transgender lidech, tedy LGBT, jako o specifické sociální skupině se specifickými potřebami a problémy, a také načrtáváme obecný obraz LGBT hnutí. Ve druhé kapitole definujeme politickou participaci. Třetí kapitola uvádí teoretické poznatky o faktorech podmiňujících a ovlivňujících politickou participaci, mezi které patří i identita, jejíž vztahy s politickou participací probíráme ve čtvrté kapitole. Pátá kapitola je věnována tomu, abychom popsali současný stav občanské společnosti v Kazachstánu, zejména té její části, která se věnuje otázkám LGBT lidí.

1. Lidé a hnutí: LGBT

V této kapitole definujeme, kdo jsou LGBT lidé, poskytneme základní informace o problémech, kterým čelí, a jak je řeší prostřednictvím LGBT hnutí. Podrobněji se zmíníme o LGBT lidech v Kazachstánu v páté kapitole Občanská společnost v Kazachstánu.

Zkratka LGBT označuje lesby, gaye, bisexuální a transgender lidi, tedy sociální skupinu, která je velmi často marginalizována a vyloučena na základě své sexuální orientace a genderové identity (dále jen SOGI). Marginalizace a vyloučení následně vedou k problémům s výkonem práv a svobod, diskriminaci a zhoršení životních podmínek členů marginalizované skupiny. Potřeba řešit tyto otázky vedla LGBT lidi k organizování LGBT hnutí.

LGBT hnutí vzniklo v 60. až 70. letech 20. století ve formě radikálních masových akcí velkého počtu lidí. V tomto ohledu je obvyklé připomenout Stonewallské nepokoje (1969) v New Yorku, když komunita LGBT pořádala sérii hromadných akcí neposlušnosti vůči policii. (D'EMILIO, 2003) Od té doby hnutí daleko překročilo hranice Spojených států amerických a globalizovalo se.

LGBT hnutí se označuje za nové sociální hnutí, která vznikala ve druhé polovině 20. století. (CÍSAŘ, VRÁBLÍKOVÁ, 2012: str. 2) Teorie nových sociálních hnutí tvrdí, že nová sociální hnutí ideálního typu se liší od starých sociálních hnutí (politických stran a zájmových skupin) ve čtyřech parametrech: formách organizace, hodnotách a cílech,

přístupu k politice a taky identitě. Nová sociální hnutí jsou decentralizována a strukturována síťovým způsobem. Jejich požadavky jsou post-materialistické, pracují se symbolickým a každodenním životem. Místo použití standardních politických nástrojů dávají přednost vytváření a rozvoji alternativních prostorů autonomie. Hnutí je budováno na základě identit nového typu, včetně sexuální orientace a genderové identity. (NOVÁK, 2017, §4.1.2.; ZNEBEJÁNEK, 1997; BARŠA, CÍSAŘ, 2004; MAZÁK, 2016)

Otázkou identity se budeme zabývat později v kapitole 4. Identita a participace.

2. Politická participace: definice a typologie

V této kapitole se zaměříme na definice politické participace dané různými autory a zdůrazníme definici, kterou budeme v naší práci používat, což nám pomůže přesněji vymezit rozsah našeho výzkumu.

Klasickou definici politické participace uvedli v roce 1978 Verba, Nie a Kim ve svém díle *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Definují politickou participaci jako komplex „zákonných aktivit soukromých občanů, které jsou více či méně přímo zaměřeny na ovlivnění výběru vládních kádru a/nebo opatření, které [tyto kádry] přijímají“ (citace podle VRÁBLÍKOVÁ, 2008, str. 368). Takové chápání zužuje tento druh občanských aktivit pouze na vztahy se státem, tedy většinou na volby, demonstrace apod.

Výše uvedená definice se téměř zcela shoduje s van Dethovou minimalistickou definicí politické participace¹: je to aktivita svobodná, amatérská (běžného občana, nikoli politika), s důrazem na politiku, vládu, stát (van DETH, 2014). Minimalistická definice se liší od klasické definice politické participace, kterou podali Verba, Nie a Kim, přinejmenším absencí slova „zákonný“, což znamená, že zahrnuje také nekonvenční formy aktivit občanů.

V průběhu studia různých zdrojů vyšlo najevo, že různí autoři definují politickou participaci odlišně. Je třeba také poznamenat, že ani termíny používané anglicky mluvícími autory nejsou jednotné. Například Battle a Harris používají pojem „civic engagement“, což můžeme přeložit jako občanská angažovanost, jež se podle autorů „skládá nejméně ze dvou vzájemně provázaných prvků angažovanosti v komunitě a sociopolitického zapojení“² (BATTLE a HARRIS, 2013, str. 142). V českých zdrojích existuje také termín „širší občanská participace“, která se podle Nejdla a Čermáka nevztahuje přímo k vykonávání

¹ Originál: „minimalist definition of political participation“

² Originál: "civic engagement consists of at least two interconnected elements: community engagement and sociopolitical involvement".

moci, ale implicitně politickou situaci ovlivňuje. Řadí se do širší občanské participace, například dobrovolnická práce nebo sdružení pro volnočasové aktivity. (NEJDL a ČERMÁK, 2007, str. 28).

Tuto širší aktivitu konceptualizuje van Deth do cílené politické participace³, když ji ve své minimalistické definici popisuje jako typ činnosti, která je “zaměřená na oblast vláda/stát/politika”⁴ (van DETH, 2014, str. 357) nebo “na řešení kolektivních nebo komunitních problémů”⁵ (van DETH, 2014, str. 358). Bez ohledu na to, zda jsou splněny výše uvedené podmínky, van Deth navrhuje považovat uvedené širší aktivity občanů za politickou participaci, pokud jsou tyto činnosti politicky motivované, tj. “činnost sloužící k vyjádření politických cílů a záměrů účastníků”⁶ (van DETH, 2014, str. 359).

Podle našeho názoru model vyvinutý van Dethem nejpřesněji shrnuje definici politické participace, kterou navrhuje Vráblíková "dobrovolná aktivita řadových občanů, která se odehrává v kontextu státních institucí, je zaměřená na ovlivnění politiků či řešení společenských problémů anebo je chápána jako způsob, kterým se určité politické cíle a požadavky vyjadřují" (LINEK a kol., 2017, str. 129).

Rozsah této studie tedy bude zahrnovat: **aktivity řadových občanů (nikoliv odborných politiků), činěné dobrovolně v kontextu státních institucí, zaměřené na ovlivnění politiků či řešení společenských problémů, anebo chápáné jako vyjádření politických cílů a požadavků.**

Tak široká definice politické participace nám umožňuje zahrnout do studia širokou škálu podob účasti v organizovaném a neorganizovaném občanském sektoru. Existuje řada teoretických rámců pro klasifikaci politických participací (SKOVAJSA, 2010, §1.2.-1.3.; CHECKOWAY a ALDANA, 2013; ANDRUCHOVÁ, 2016, §3.2.). Ve výzkumu použijeme klasifikaci navrženou Ekmanem a Amnå (2012), protože odpovídá naší snaze zahrnout do výzkumu maximální množství dat.

Podle klasifikace Ekmana a Amnå lze politickou participaci rozdělit na latentní a manifestní. Současně každá z nich existuje na dvou úrovních: individuální a kolektivní. Latentní se dělí na pozornost (pozornost k politickým otázkám na individuální úrovni a pocit sounáležitosti se specifickou skupinou na kolektivní úrovni) a občanskou angažovanost (činnosti založené na osobních zájmech – individuální úroveň, nebo na touze zlepšit život

³ Originál: „targeted political participation“

⁴ Originál: “targeted at the sphere of government/state/politics”

⁵ Originál: “aimed at solving collective or community problems”

⁶ Originál: “the activity used to express political aims and intentions of participants”

lidí mimo okruh svých bližních – kolektivní úroveň). Manifestní politická participace může být formální: účast ve volbách (individuální) a účast na činnosti tradičních politických sdružení (kolektivní). Formální politická participace je v kontrastu s aktivismem, tedy politickou participací mimo tradiční politické instituce parlamentní demokracie. Aktivismus může být legální (nezávislá individuální akce a kolektivní akce v rámci nehierarchických síťových struktur) a nezákonný (jak na individuální, tak na kolektivní úrovni).

Abychom tuto strukturu lépe reprezentovali, přidáme k textu naší práce tabulku (Tab. 1) sestavenou Ekmanem a Amnå (2012, s. 292). V originále se tabulka nazývá Latentní a manifestní politická participace⁷. Tabulku jsme si dovolili přeložit, upravit a přejmenovat tak, abychom si usnadnili práci na analýze textů rozhovorů s účastníky a účastnicemi.

Tabulka 1. Klasifikace politické participace

Latentní politická participace (potenciální politická participace)		Manifestní politická participace		
Pozornost	Občanská angažovanost	Formální politická participace	Aktivismus	
			Legální	Nelegální
Individuální úroveň				
Pozornost k politickým otázkám	Činnosti založené na osobním zájmu	Účast ve volbách	Mimoparlamentní formy (např. podepisování petic apod.)	Politicky motivované protiprávní jednání na individuálním základě
Kolektivní úroveň				
Pocit sounáležitosti se skupinou s odlišným politickým profilem nebo agendou	Dobrovolná práce pro pomoc druhým (mimo vlastní rodinu a okruh přátel)	Organizovaná politická participace: členství v konvenčních politických stranách, odborech a organizacích	Volně organizované formy nebo politická participace založená na sítích: (nová sociální hnutí, demonstrace apod.)	Nezákonné a násilné aktivity a protesty (nepokoje, poškozování majetku, konfrontace s policií apod.)

Zdroj: Ekman a Amnå (2012), upraveno autorem této práce

⁷ Originál: „Latent and manifest political participation“

3. Faktory ovlivňující politickou participaci

Třetím důležitým krokem k pochopení politické participace LGBT lidí je porozumění zázemí, na kterém politická participace stojí, jinými slovy, musíme si odpovědět na otázku: co jsou individuální a společenské podmínky k zapojení do občanské společnosti. V této kapitole postupně popisujeme faktory ovlivňující politickou participaci.

Začněme modelem občanského dobrovolnictví (orig.: Civic Voluntarism Model), který vyvinuli američtí vědci Verba, Schlozman a Brady na základě studie provedené ve Spojených státech amerických (VERBA et al., 1995; SCHLOZMAN, BRADY a VERBA, 2018). Ke svým závěrům dospívají zkoumáním překážek politické participace občanů a kladou si otázku: „**Proč se občané neúčastní?**“ Na tuto otázku podávají tři odpovědi.

Občané neparticipují, protože nemohou. Občané nemají potřebné prostředky: volný čas, který lze věnovat aktivitám v rámci občanské společnosti, finanční prostředky, které lze tak či onak investovat do práce občanské společnosti, a potřebné dovednosti aktivního občana. (BRADY, VERBA, SCHLOZMAN, 1995, str. 271)

Občané neparticipují, protože nechtějí. Občané se nezajímají o politiku a otázky veřejného významu, nevěří, že mohou něco změnit, a necítí se být součástí skupiny lidí se stejnými zájmy. (ibid.)

Občané se neúčastní, protože je o to nikdo nepožádal. Jinými slovy, neexistuje infrastruktura ve formě institucí, organizací apod., která občanům umožňuje uplatňovat jejich politická a občanská práva. Brady, Verba a Schlozman (1995, str. 271) nazývají toto náborovými sítěmi prostřednictvím kterých jsou občané mobilizováni⁸. Například ne každý občan bude schopen vytvořit a neustále podporovat činnost nevládní neziskové organizace (dále NNO), ale mnozí budou moci přijít jako dobrovolníci do již existující organizace. Absence takových organizací se může stát překážkou participace.

Přičemž podstatným faktorem ovlivňujícím politickou participaci podle autorů modelu Civic Voluntarism Model jsou zdroje, tedy čas, příjem a schopnosti (VERBA et al., 1995, str. 16).

Brady, Verba a Schlozman ve své studii také zkoumali vliv identity, tedy rasové, etnické a genderové identity. Na základě jejich zjištění ale identita nehraje žádnou roli nebo ovlivňuje politickou participaci Američanů pouze minimálně a působí spíše nepřímo, tedy

⁸ Originál: “through which citizens are mobilized”

má vliv na jiné faktory, jako přístup ke zdrojům, vzdělávání apod. (HOCHSCHILD, 1997, str. 426).

Avšak co se týká LGBT lidí, pozdější výzkumy v USA (BATTLE a HARRIS, 2013; HARRIS, A. et al., 2013; HARRIS a BATTLE, 2013) nenašly korelaci mezi politickou participací LGBT a zdroji, naopak zohlednily, že sexuální orientace a genderová identita (SOGI)⁹ určitou roli hrají, i když nepřímo. **Identita ovlivňuje občanské a politické chování přes komunitu, zejména přes pocit sounáležitosti ke komunitě** (HARRIS, A. et al., 2013: str. 248).

Protože občanská společnost je sféra “vymezená specifickou kulturou, praktikami a institucionálním zakotvením” (MARADA, 2000, str. 401) **důležitým předpokladem participace je občanská kultura nebo občanský étos**. “Jedná se zrovna tak o konstrukci sociálního sebevědomí, jako o interpretační aktivitu, která neustále rámcově vymezuje hranice občanské angažovanosti a uvědomění jako svého druhu posvátného sociálního a kulturního prostoru”. (MARADA, 2000, str. 402) Jinými slovy je politická participace společensky přijatelná a schválená a stěžejní je, jaké typy politické participace společnost schvaluje.

Další “cestou k pochopení autentických motivací kolektivního jednání” (MARADA, 2000, str. 403) je **kategorie zájmu, tedy snaha dosáhnout svých cílů v rámci společnosti**. Zájem může být náhražkou étosu, když jednotlivci jako motivace nestačí, že občanská společnost koná dobrý skutek. V tomto případě jsou skupinové zájmy tím, co motivuje politickou participaci. Zájem a étos se však mohou vzájemně doplňovat, když zájem není prezentován jako něco sobeckého, ale jako něco společensky důležitého a spravedlivého. (MARADA, 2000, str. 403-405)

Dalším důležitým, dalo by se říci základním předpokladem politické participace je samotné **právo participovat**, tedy je-li to vůbec možné, aby občané a občanky participovali v politickém životě. Verba (2003, str. 665) tvrdí, že demokracie je založena na právu, které občanům poskytuje rovný přístup k používání základních občanských a politických práv. Bez ohledu na to, jaký koncept občanské společnosti zvolíme, nicméně budeme muset připustit, že občanská společnost složená z občanů a občanek daného státu funguje v rámci tohoto státu podle pravidel stanovených tímto státem nebo s ohledem na tato pravidla. Tato

⁹ Identitě se budeme podrobněji věnovat v další kapitole.

pravidla poskytují právní rámec pro činnost občanské společnosti, tedy tvoří kontext politické participace.

V této kapitole jsme shromáždili informace o individuálních a společenských podmínkách k zapojení do občanské společnosti, tedy faktorech, které ovlivňují politickou participaci. Mezi tyto faktory patří zdroje (čas, finance, znalosti a dovednosti), občanská kultura a étos občanské společnosti, mobilizující infrastruktura, skupinové zájmy a samotné právo participovat. Kromě toho jsme se dotkli tématu identity, zejména sexuální a genderové identity, kterému se budeme blíže věnovat v další kapitole.

4. Identita a participace

Vzhledem k tomu, že se v naší práci zajímáme o politickou participaci kazašských LGBT lidí, nemůžeme pominout otázku identity, zejména LGBT identity, a jejího dopadu na politickou participaci. V této kapitole definujeme identitu, zejména identitu kolektivní, a probíráme její vztahy k politické participaci.

„Lidé nacházejí smysl ve své identitě a odvozují z ní své zkušenosti“¹⁰ (CASTELLS, 2010, str. 6). Jinými slovy, identita je základní pilíř, který dává jedinci subjektivní pocit sebe sama. Konstrukce identity zahrnuje rozvoj smysluplných aspektů prostřednictvím osobního růstu během celého života. (MCADAMS, 1994; MAREE, 2021)

V našem případě nás zajímá sociologické chápání identity, a proto je důležité definovat, co je to kolektivní identita, a pochopit její vztah k politické participaci. Kolektivní identity vznikají ze sociální interakce „jako kognitivní, morální a emocionální spojení jednotlivce s širší komunitou, kategorií, praxí nebo institucí“¹¹ (POLLETTA, JASPER, 2001, str. 285; srov. též CASTELLS, 2010; POLLETTA, JASPER, 2001; DELLA PORTA, DIANI, 2006) a jsou základem pro zapojení do politických a kulturních konfliktů (DIANI, 1992, str. 13).

Identita hraje důležitou roli při utváření kolektivních zájmů skupiny, při mobilizaci, při volbě strategie a taktiky kolektivního jednání (POLLETTA, JASPER, 2001, str. 285). Kolektivní identita se může postupem času pod vlivem zkušenosti politické participace přetvářet, tzn. být posílena zkušeností solidarity a úspěchem kolektivního jednání (jsme úspěšní, protože jsme výjimeční) a být redefinovaná pod tlakem nových okolností

¹⁰ Originál: “Identity is people’s source of meaning and experience”

¹¹ Originál: “as an individual’s cognitive, moral, and emotional connection with a broader community, category, practice, or institution”

(přehodnocení identity v novém etickém rámci). Politická participace jedné zájmové skupiny může navíc přispět k utváření kolektivní identity jiné skupiny, která si pod tlakem první skupiny může uvědomit své skupinové zájmy (v našem případě je relevantní připomenout vznik anti genderového hnutí v reakci na LGBT hnutí). (POLLETTA, JASPER, 2001, str. 296-967)

Docházíme tedy spolu s autory k závěru, že „vytváření identity je základní složkou kolektivní akce“¹² (DELLA PORTA, DIANI, 2006, str. 92), nicméně „konstrukce identity by neměla být považována pouze za předpoklad kolektivní akce“¹³ (ibid., str. 93), protože kolektivní identita sama o sobě je produktem interakce v rámci kolektivních akcí. Tato ambivalence identity ve vztahu k politické participaci platí stejně i pro LGBT hnutí.

V předchozí kapitole jsme zmínili závěry amerického výzkumu, podle kterých mají rasa, etnicita a genderová identita nepřímý vliv na politickou participaci jako prediktory přístupu k financím, vzdělání a tak dále. (HOCHSCHILD, 1997: str. 426). Přičemž studie politické participace konkrétně mezi LGBT lidmi v USA (BATTLE a HARRIS, 2013; HARRIS, A. et al., 2013; HARRIS a BATTLE, 2013) ukázaly, že LGBT identita spojená se sexuální orientací a genderovou identitou (SOGI), určitou roli hraje, ale také nepřímo. Identita ovlivňuje občanské a politické chování přes komunitu, zejména přes pocit sounáležitosti ke komunitě (HARRIS, A. et al., 2013: s. 248). K tomu je důležité dodat, že identita umožňuje jedinci cítit svou náležitost ke komunitě nejen tady a teď, ale také historicky, protože identita pomáhá při „navázání spojení propojujících události z různých období“¹⁴ (DELLA PORTA, DIANI, 2006, str. 92).

Tuto kapitolu lze shrnout slovy Calhouna: „Identity jsou často osobní a politické projekty, kterých se účastníme, do větší či menší míry zmocnění zdroji zkušeností a schopností, kultury a sociální organizace“¹⁵ (CALHOUN, 2003).

5. Občanská společnost v Kazachstánu

V této kapitole poskytneme přehled základních informací o existenci občanské společnosti v Kazachstánu a detailněji se zastavíme u té její části, která reprezentuje LGBT hnutí.

¹² Originál: “identity production is an essential component of collective action”

¹³ Originál: “identity construction should not be regarded simply as a precondition for collective action”

¹⁴ Originál: “the establishment of connections linking events from different periods”

¹⁵ Originál: “Identities are often personal and political projects in which we participate, empowered to greater or lesser extents by resources of experience and ability, culture and social organization”

Autoři píšící o občanské společnosti v Kazachstánu často začínají své texty tvrzením, že moderní občanská společnost se zrodila v devadesátých letech dvacátého století s nezávislostí Kazachstánu (ZIEGLER, 2015; SHARIVKAN, RAKHMETULINA, NAURYSBAEV, NUKIEV a AIMUKANOVA, 2016) a její vznik je částečně spojen s vlivem zahraničních aktérů, kteří financovali a do jisté míry stále financují činnost organizací občanské společnosti v Kazachstánu (NEZHINA, a IBRAYEVA, 2013; PIEROBON, 2019). Existují také studie, které hledají autochtonní kořeny občanské společnosti přímo v samotném Kazachstánu (BANKOFF, 2019). V každém případě je jedna věc zřejmá – občanská společnost v Kazachstánu existuje a aktivně se rozvíjí.

Důležitým faktorem existence občanské společnosti v Kazachstánu je interakce s nedemokratickým státem, který neustále potlačuje tu část občanské společnosti, která vyvolává politické otázky, to znamená, že tak či onak problematizuje režim a principy jeho existence. (ZIEGLER, 2015. str. 4-5 a 10; MOLDOGAZIEV a WITKO, 2023, str. 27) Kazachstán se přitom prohlašuje za právní stát, tedy se tak sám nazývá ve své ústavě, která je založena na právech a svobodách člověka a občana. Zejména čl. 32 Ústavy Republiky Kazachstán zaručuje občanům svobodu shromažďovací (CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, 1995). Realizace tohoto práva v praxi je přitom nesmírně obtížná a občané, kteří se rozhodnou pro pokojné shromažďování, čelí mučení. Současně může být mučení prováděno veřejně. Například kettling, během kterého rotující stráž policistů udržovala demonstranty obklopené na ulici po mnoho hodin v nízkých teplotách pod bodem mrazu, což nakonec vedlo k tomu, že někteří z protestujících skončili v nemocnici (SYNOVITZ, 2021). Takže se praktická implementace zákona může hodně lišit od jeho textu.

V tomto ohledu je existence servisních organizací poněkud jednodušší a ony přitom “často tvrdí, že jsou pouze apolitickými poskytovateli služeb s malým zájmem o podporu demokracie”¹⁶ (ZIEGLER, 2015. str. 10). Jejich činnost je však také pod drobnohledem státu, protože stát má sklon vidět politickou hrozbu v jakýchkoli projevech občanské společnosti, tedy “má tendenci politizovat společnost, takže rozdíl mezi „politickými“ a „nepolitickými“ společenskými organizacemi jsou přinejlepším slabé”¹⁷ (ZIEGLER, 2015. str. 5).

¹⁶ Originál: “frequently claim that they are merely apolitical service providers with little interest in democracy promotion”

¹⁷ Originál: “tend to politicize society, so the distinctions between “political” and “nonpolitical” social organizations are tenuous at best”

Stát zároveň používá nejen represí, ale i různé způsoby, jak agendu zachytit. Jednou z těchto metod je vytvoření tzv. GONGO (government-organized nongovernmental organizations), tedy vládou organizovaných nevládních organizací, které dostávají vládní dotace (ZIEGLER, 2015. str. 10) a jsou využívány státem i na mezinárodní úrovni. Zástupci těchto organizací zpochybňují práci občanského sektoru v oblasti lidských práv a poskytují mezinárodním pozorovatelům nepravdivé informace o situaci v oblasti lidských práv v zemi (CORKE, 2012; SYNOVITZ a TOGUZBAYEV, 2019).

Dalším nástrojem pro zachycení agendy občanské společnosti jsou poradní orgány na úrovni měst (veřejné rady) a dokonce i celého státu (Prezidentská Národní rada veřejné důvěry¹⁸). Tyto orgány byly prezentovány jako komunikační kanál mezi státem a společností, který by měl být složen z klíčových představitelů obou stran. Nakonec však ze strany občanské společnosti skončili v těchto orgánech pouze zástupci již zmíněných GONGO a další veřejné osobnosti loajální režimu (zpěváci, herci a sportovci). (SCHIEK, 2022)

Nicméně občanská společnost v Kazachstánu existuje a je aktivní v mnoha oblastech: zdravotní péče, sociální ochrana, kultura a umění, věda a vzdělávání a samozřejmě lidská práva. (KULSARIYEVA a NASSIMOVA, 2014; KNOX, 2015; SHARIVKAN, RAKHMETULINA, NAURYSBAEV, NUKIEV a AIMUKANOVA, 2016) Ochrana lidských práv zahrnuje také boj za práva leseb, homosexuálů, bisexuálních a transgender lidí, tedy LGBT lidí.

Ačkoliv v kazašské legislativě neexistuje přímý zákaz veřejné manifestace LGBT identity (jako je tomu v Rusku) a vytvoření LGBT organizace, v zemi nenajdeme žádnou registrovanou organizaci tohoto druhu (REJSTRÍK NNO, nedatováno), přesto aktivisté nadále pracují a vytvářejí neformální sdružení / iniciativní skupiny. Registrace organizací jsou zpravidla odmítnuty pod fiktivními záminkami, které nemají nic společného se zákonem. Příkladem je případ odmítnutí registrace queer-feministické iniciativy Feminita. Formálním důvodem odmítnutí byla zmínka o sexuálních pracovnících v chartě budoucí organizace. Sexuální pracovníci zároveň nejsou v oficiálním státním registru povolání, což podle zástupců státu znamená, že organizace nemůže být registrována (KAMIDOLA, 2019).

Na druhé straně se agenda LGBT často provádí souběžně s takovou oblastí činnosti občanské společnosti, jako je prevence HIV/AIDS, kdy terminologie přijatá OSN “zranitelné skupiny obyvatelstva“ a “MSM (muži, kteří mají sex s muži)” (THE UNITED NATIONS

¹⁸ Originál: “Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі”

TERMINOLOGY DATABASE, nedatováno) zahrnuje určité skupiny LGBT komunity. Projevy LGBT agendy lze pozorovat ve zprávách o prevenci HIV/AIDS, kdy závěry zprávy sestávají především z doporučení spíše lidskoprávního charakteru. Například ve zprávě Rizikové faktory pro HIV a STI. Přístup k prevenci a léčbě HIV pro transgender lidi v Kazachstánu (ALMA-TQ, 2022) většina doporučení naznačuje potřebu bojovat proti institucionalizované a neformální transfobii ve společnosti a státě.

Nejen že stát dělá vše pro to, aby problémy LGBT lidí zůstaly pro něj co nejvíce neviditelné, situace je ještě zhoršena tím, že „ani ústava ani vnitrostátní právní předpisy výslovně nezakazují některé ze stávajících důvodů diskriminace, jako je genderová identita a sexuální orientace“ (A/HRC/WG.6/34/KAZ/2, 2019: §8). Současně právní předpisy Kazachstánu obsahují i řadu diskriminačních ustanovení a zákazů týkajících se rodinných a manželských vztahů, jakož i některých oblastí práce. Statistiky sestavené aktivisty navíc ukazují, že LGBT lidé jsou často oběťmi různých trestných činů, včetně těch ze strany policie. Stát však nevede statistiky o trestných činech z nenávisti souvisejících se sexuální orientací a genderovou identitou, protože takový koncept v právních předpisech neexistuje. (KOK.TEAM, 2019)

Pro boj proti diskriminaci kazašské LGBT organizace ve své advokační činnosti používají nástroje OSN, například lobují za LGBT agendu prostřednictvím stínových zpráv pro všeobecné pravidelné hodnocení lidských práv pro Radu OSN pro lidská práva a Výbor pro odstranění diskriminace žen¹⁹ (FEMINITA, 2019; KOK.TEAM, 2019).

Tak či onak je agenda LGBT přítomna v občanské společnosti Kazachstánu. Za počátek moderní vlny LGBT aktivismu v Kazachstánu lze považovat rok 2015, kdy se po ekonomických otřesech roku 2014 objevily první feministické iniciativy, organizované mimo jiné v boji za práva LBTQ-žen²⁰. (AZIZI, 2022, §14.2.) Zároveň v tomto roce vzniká i první transgenderová iniciativa v historii Kazachstánu. Takže v zemi pracují například Kazachstánská feministická iniciativa Feminita (zabývá se otázkami LBTQ-žen), transgenderová iniciativa Alma-TQ (zabývá se otázkami transgender lidí) a Safe Space Almaty (komunitní centrum LGBT lidí). Kromě toho se v různých městech Kazachstánu vyvinuly poměrně konstantní komunity, z nichž nejznámější a největší je Amirovka ve městě Almaty. Ve třech velkých městech Kazachstánu podnikají gay kluby, z nichž jen část je založena LGBT lidmi.

¹⁹ CEDAW - The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

²⁰ LBTQ-ženy - lesby, bisexuální, transgender a queer ženy.

LGBT jednak jako identita a jednak jako hnutí jsou aktivně interpretovány a definovány na stránkách LGBT média Kok.team²¹, jakož i na konferencích v Centrální Asii a obecněji v regionu EECA (Východní Evropa a Centrální Asie). Navíc jsou kazašské LGBT organizace členy velkých mezinárodních LGBT organizací, například ILGA (International Lesbian and Gay Association).

²¹ Kok.team vyhlásil konec svých aktivit v roce 2022.

Metodologická část

6. Vymezení problému a cíl práce

Navzdory celkově obtížné situaci, v níž se občanská společnost v Kazachstánu nachází, a navzdory svému marginalizovanému postavení se někteří z LGBT lidí v Kazachstánu nadále aktivně účastní činností občanské společnosti. Jejich politická participace přitom daleko přesahuje LGBT hnutí a někdy ho ani nezahrnuje. LGBT lidé v Kazachstánu tak aktivně přispívají k rozvoji demokracie v Kazachstánu, pokud věříme, že politická participace je nutnou podmínkou demokracie (LINEK, CÍSAŘ, PETRÚŠEK a VRÁBLÍKOVÁ, 2017), a také společně s dalšími občany „vytváří ochranný val proti možné rozpínivosti státní moci“ (MÜLLER, 2002, str. 28).

Politická participace těchto aktivních LGBT občanů a občanek je pro nás velmi zajímavým tématem. Pochopení podob, podmínek a překážek politické participace LGBT lidí v Kazachstánu by mělo být jednak přínosné pro teorie politické participace občanů a občanek nedemokratických států, jednak může být užitečné pro rozvoj občanské společnosti z pohledu participace LGBT lidí. Dalším přínosem této diplomové práce je rozšiřování českých studií občanské společnosti o empirické poznatky z kazašského terénu, jenž je velmi odlišný od českého.

Obecnějším cílem této práce je porozumět politické participaci kazašských LGBT lidí. Předmětem naší práce je postoj kazašských LGBT lidí k vlastní politické participaci v různých oblastech a sférách. Pokusíme se odpovědět na řadu otázek: Proč se kazašští LGBT lidé účastní či neúčastní aktivit občanské společnosti? Vidí nějaké překážky pro svou politickou participaci? Jak se vypořádávají s překážkami a obecně tíživou situací, v níž se kazašská občanská společnost nachází?

Naší původní myšlenkou bylo studovat politickou participaci kazašských LGBT lidí, kteří žijí v Kazachstánu nebo v zahraničí a v posledních letech (2015 až dodnes) se zapojují do aktivit občanské společnosti. Postupně však do původního plánu zasahovaly vnější faktory: rezignace dlouhodobého autoritářského prezidenta Nazarbajeva, epidemie koronaviru a protesty na začátku ledna 2022, které nesou název Krvavý leden²² (KUDAIBERGENOVA a LARUELLE, 2022). Dopad těchto okolností na ty, kteří nadále

²² Qandy Qantar

žijí v Kazachstánu, byl zřejmý z obsahu rozhovorů s účastníky a účastnicemi. Proto bylo rozhodnuto zúžit pohled na ty, kteří nadále žijí v Kazachstánu.

7. Výzkumné otázky

Na základě cíle této práce porozumět občanské a politické participaci kazašských LGBT lidí žijících v Kazachstánu jsme stanovili **hlavní výzkumnou otázku: Jak občansky a politicky aktivní kazašští lesby, gayové, bisexuální transgender lidé (LGBT lidé) vnímají svou politickou participaci?**

Podotázky:

1. Jaké jsou podoby politické participace kazašských LGBT?
2. Co vede kazašské LGBT lidi k participaci?
3. Co považují za překážky pro svou participaci?
4. Jak překonávají překážky pro svou participaci?

8. Metodologický postup

Z cílů práce a výzkumných otázek vyplývá, že jsme chtěli porozumět, jak občansky a politicky aktivní kazašští LGBT vnímají svou participaci, do čeho se zapojují, co považují za předpoklady a překážky své participace. Proto jsme zkoumali, analyzovali a předkládali “jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu” (ŠVARŤÍČEK, ŠEĎOVÁ, a kol., 2007: str. 17), tedy byl pro nás vhodný kvalitativní přístup.

9. Výzkumný vzorek

Zvolili jsme účelový výběr vzorku (FLICK, 2014: str. 168-170). Na základě výzkumné otázky jsme stanovili dvě kritéria výběru. **Prvním kritériem je kazašské občanství.** Na začátku jsme vzhledem k situaci složité pro kazašskou občanskou společnost neomezovali výběr na lidi žijící v Kazachstánu, a tak se do původního vzorku dostali dva účastníci, kteří žijí mimo Kazachstán. Avšak krátce před provedením rozhovoru vypukly v Kazachstánu protesty, které společně s reakcí státu na tyto události hodně změnilly situaci v zemi. Proto jsme vzápětí zmíněné lidi odebrali ze vzorku, i když jsme již s nimi rozhovor uskutečnili. Nakonec tedy vzorek tvoří kazašští LGBT lidé, kteří pobývají na území Kazachstánu a realizují tam své politické a občanské aktivity. Podle **druhého kritéria** jsme měli vybrat pouze **lidi, kteří se hlásí k LGBT komunitě / definují svou identitu jako LGBT.** Třetí

zcela **základní kritérium** bylo, aby občanská angažovanost účastníků a účastnic **odpovídala námi dříve zvolené definici politické participace**: "dobrovolná aktivita řádových občanů, která se odehrává v kontextu státních institucí, je zaměřená na ovlivnění politiků či řešení společenských problémů anebo je chápána jako způsob, kterým se určité politické cíle a požadavky vyjadřují" (LINEK a kol., 2017: str. 129).

Určitá omezení při výběru tvořila **otázka jazykových kompetencí**. Podle sčítání lidu v Kazachstánu z roku 2009 (SMAILOV, 2011, §4.2.) existují v Kazachstánu dvě velké jazykové skupiny, které se do značné míry překrývají: 74,0 % mluví kazašsky, 94,4 % mluví rusky. S ohledem na špatnou znalost kazašského jazyka jsme museli omezit účelový vzorek výběru dle dostupnosti pouze na rusky mluvící. Avšak dva účastníci, kteří se dostali do finálního vzorku, kazašsky umí.

Jeden účastník (Účastník C) byl vyloučen ze vzorku po provedení rozhovoru kvůli bezpečnostním rizikům, protože informace, které poskytl během rozhovoru, nemohly být anonymizovány, aniž by ztratily svou hodnotu pro výzkum.

Finální rozsah vzorku tvoří 4 lidé, kteří jsou vzhledem k zranitelnosti LGBT lidí anonymizováni do náhodně přiřazených prvních písmen latinské abecedy. Následující tabulka 2 obsahuje základní informace o jednotlivých účastnících a účastnicích. Kvůli bezpečnostním důvodům neuvádíme detailní informace, jako město, vzdělání, zaměstnání apod.

Tabulka 2. Základní informace o jednotlivých účastnících a účastnicích výzkumu

Účastníci a Účastnice	Gender	Sexuální orientace	Věk	Umí kazašsky	Primární oblast angažování
A	Muž	Gay	Třicátník	Ano	Hnutí za politické reformy
B	Muž	Gay	Třicátník	Ano	Ochrana historického dědictví
D	Transžena	Pansexuální	Třicátnice	Ne	LGBT hnutí
E	Nebinární	Pansexuální	Dvacátník	Ne	Feminismus

Zdroj: Autor této práce

10. Metoda sběru dat

Pro sběr dat byly použity **hloubkové polostrukturované rozhovory**, během kterých účastníci odpovídali/y postupně na otevřené otázky (ŠVARÍČEK, ŠEĐOVÁ a kol., 2007, s. 159). Část otázek byla připravena předem. V průběhu rozhovoru jsme se však řídili příběhy a odpověďmi účastníků a účastnic a kladli otázky, jež vzešly z toho, o čem daný konkrétní účastník vypráví. S každým účastníkem a každou účastnicí byl proveden jeden rozhovor. Každý rozhovor trval do dvou hodin.

Jelikož účastníci a účastnice jsou v Kazachstánu a výzkumník je v Praze, byly používány online-rozhovory (více o tom viz FLICK, 2014: str. 233-237 a SALMONS, 2012: kap. 1). Výhodou online-rozhovorů je možnost dostat se k účastníkům a účastnicím, kteří/é jsou geograficky vzdáleni/y. Kromě toho se zvyšuje anonymita a pocit bezpečí, což je velkou výhodou vzhledem k tomu, že účastníci pochází z marginalizované a stigmatizované sociální skupiny. Nevýhodou online-rozhovoru jsou určitá omezení možnosti registrovat kontext, potažmo jeho neverbální komponentu. Pro částečné překonání tohoto omezení jsme použili videokomunikační online nástroje. (FLICK, 2014: str. 233-237 a SALMONS, 2012: kap. 1)

Dalším zdrojem informací byly webové stránky organizací, do nichž jsou účastníci zapojeni a na něž odkazují, jakož i interní dokumenty organizací, pokud byly k dispozici. Kromě toho jsme studovali profily účastníků na sociálních sítích.

Kromě toho byly vedeny deníky sebereflexe pro “zvažování jak jednotlivých výzkumných poznatků, tak cest, kterými jsme k poznatkům došli” (GUILLEMIN, M., GILLAM, L., 2004: §35).

11. Metoda analýzy dat

Analýza dat začínala otevřeným kódováním (ŠVARÍČEK, ŠEĐOVÁ, a kol., 2007: str. 211-221) a byla provedena využíváním metod odpovídajících výzkumné strategii: “redukce zdrojových textů skrze parafrázování, sumarizování, kategorizování” a “rozkrutí a interpretace významů skrytých ve sděleních účastníků” (ŠVARÍČEK, ŠEĐOVÁ, a kol., 2007: str. 210).

Vzhledem k tomu, že rozhovory byly vedeny v ruském jazyce, analýza textů byla také provedena v ruštině. Poté byl text analýzy spolu s citacemi z rozhovorů přeložen do češtiny, což pomohlo zachovat obsah a význam rozhovorů.

12. Sebereflexe a etika výzkumu

První a nejdůležitější otázkou, kterou jsme se zabývali v rámci etického zvažování výzkumu, je ta, že výzkum byl proveden v rámci marginalizované sociální skupiny. Když výzkumník/ce pracuje s takovými skupinami, musí mít na paměti, že „marginalizace je důsledkem mnoha problémů, které jsou patrné jak na individuální, tak na společenské úrovni. Poměrně často jsou tyto problémy spojeny s traumatickými zážitky“ (MOREE, D., 2018: str. 2). Kromě toho je důležité pochopit, že při práci s marginalizovanými skupinami je nerovnováha moci, která je společná pro jakoukoli studii ve vztahu „výzkumník – respondent“, komplikována dalšími faktory. (MOREE, D., 2018: str. 3)

Z těchto důvodů byla pro nás otázka zachování důvěrnosti (ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol., 2007, s. 45) velmi důležitá. Což vedlo mimo jiné k vyloučení docela bohatých dat od jednoho z účastníků, protože nebylo možné tato data použít a zároveň neodhalit identitu účastníka.

Každý účastník byl před natáčením rozhovoru obeznámen s tématem výzkumu a opatřeními, jejichž cílem je zachovat anonymitu účastníku. Po zapnutí nahrávání rozhovoru každý účastník poskytl svůj informovaný souhlas (ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol., 2007, s. 45).

Vzhledem k tomu, že všichni účastníci jsou aktivní v občanské společnosti v Kazachstánu, všichni projevíli zájem o výsledky studie. Pro zpřístupnění výsledků účastníkům výzkumu (ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol., 2007, s. 49) bude finální zpráva přeložena do ruštiny a zveřejněna příslušným způsobem.

Kromě standardních etických otázek byl náš výzkum komplikován mimo jiné dvěma důležitými fakty: a) autor sám patří ke kazašské LGBT komunitě a je veřejně otevřeným gayem b) autor je veřejný kazašský LGBT aktivista. Tyto faktory měly určitý dopad na obě úrovně výzkumu, který Moree definuje jako „kontakt s účastníky a mentální aktivitu výzkumnice později“ (MOREE, D., 2018: str. 17).

Zároveň takto zbarvená pozice výzkumníka měla v daném kontextu své výhody a nevýhody, které jsme museli reflektovat v procesu celého výzkumu, abychom zachovali kritickou optiku nejen vůči výzkumným metodám a datům, ale také vůči sobě samému, účastníkům a širšímu kontextu (GUILLEMIN, M., GILLAM, L., 2004: §37). Pozitivní stránkou této situace byl relativně snadný přístup do terénu, pochopení situace a znalost aktérů, díky čemuž bylo relativně snadné najít účastnice a účastníky pro rozhovory.

Nevýhodou byla potřeba neustále pracovat na vlastní zaujatosti, aby se zabránilo zkreslení ve všech fázích výzkumu.

Praktickým nástrojem pro takovou reflexi sloužil deník výzkumníka. Vedení deníku je vlastně intimním procesem, který umožňuje výzkumníkovi být sám se svými myšlenkami a pocity a dovolit si “být reflexní a pravdivý: vůči sobě, těm, které vnímáme jako marginalizované; a širšímu sociálnímu kontextu, který se obvykle řídí těmi, již mají moc” (MOREE, D., 2018: str. 19). Denníky jsme vedli dvěma způsoby: ručně psané a ve formě poznámek v elektronických dokumentech, ve kterých jsme pracovali s daty.

Empirická část

Empirická část práce se skládá ze dvou kapitol. 13. kapitola prezentuje výsledky analýzy dat, které pak shrnujeme v následné kapitole ve formě závěrů výzkumu.

13. Výsledky analýzy dat

Tato kapitola, jak její název napovídá, představuje výsledky analýzy shromážděných dat. Výsledky jsou rozdělen²³y do čtyř podkapitol. Každá podkapitola je pojata jako vyprávění příběhu jednoho účastníka, resp. účastnice. Jelikož každá podkapitola vypráví jeden příběh, jsou pojmenovány Účastník A, Účastník B, Účastnice D, Účastník E, tedy podle zvolených pseudonymů.

Každý příběh byl restrukturován a analyzován následujícím způsobem: Podoby participace, Podmínky participace, Překážky participace a Překonání překážek. Podoby participace představují базové informace o účastníkovi a uvádějí do kontextu jeho činnosti v rámci občanské společnosti. Bez tohoto kontextu by nebylo možné popsat příběhy ve veškerém bohatství jejich dat. Podmínky participace zahrnují v podstatě vše, co daný účastník nebo účastnice pojmenoval/a při odpovědi na otázku, co ho/ji vedlo k participaci. Překážky participace a Překonání překážek jsme pojímali jako dvě navzájem se doplňující části, kde druhá odpovídá na problémy uvedené v první. Avšak ne každý problém má uvedeno řešení, protože sami účastníci tato řešení ne vždy mají.

Podle našeho uvážení vybraná struktura upřesňuje původní seznam výzkumných dílčích otázek a nijak neodporuje jejich významu. Zároveň se námi zvolená struktura pro prezentaci výsledků analýzy zdála být vnitřně koherentnější a schopná ukázat dynamiku zkoumaných jevů.

Není-li uvedeno jinak, citace uvedené v analýze jsou převzaty z rozhovorů s účastníky a účastnicemi výzkumu. Pro snadnější čtení jsou citace z konverzací uvedeny *kurzívou* bez závorek se symbolem „—“ na začátku citace. Překlad citací provedl autor práce, což pomohlo zachovat obsah a význam rozhovorů.

²³ Data od Účastníka C byla odstraněná z bezpečnostních důvodů.

Účastník A

A.1. Podoby participace

Účastník A je cisgender gay, třicátník, bilingvní (hovoří rusky a kazašsky jako rodnými jazyky), žije v Kazachstánu. Aktivní účastník hnutí za politické reformy. Z médií a sociálních sítí tohoto hnutí je známo, že často pořádají veřejná shromáždění a demonstrace, které končí kettlingem (viz kapitola Občanská společnost v Kazachstánu a NAGIMETULLAYEV, 2021), rozptýlením a zadržením některých účastníků a účastnic (INTERNATIONAL PARTNERSHIP FOR HUMAN RIGHTS, 2021). Účastník A se těchto akcí také aktivně účastní a organizuje samostatné demonstrace, za což byl opakovaně zadržen policií. V době rozhovoru měl za sebou již dvě zatčení, ale z dalšího sledování sociálních sítí Účastníka víme, že počet zatčení vzrostl.

- *na Den nezávislosti [...] jsme udělali performanci s krví*
- *Šel jsem na shromáždění s občanskými aktivisty za politické reformy Oyan Kazachstán²⁴. A letos 4. ledna, kdy začaly masové protesty. První den jsme šli na demonstrace. Byl jsem dvakrát zatčen. Poprvé mě drželi asi 6 hodin. Podruhé jsem byl zadržen na 7 hodin. Teoreticky nemají právo držet déle než 3 hodiny. Ale naše policie to dělá*

Kromě účasti na masových akcích pořádá také demonstrace o jednom člověku.

- *Nedávno jsem šel na individuální demonstraci poblíž Jednotného národního penzijního fondu [...] zaměstnanec akimatu²⁵, který mi přišel říct, že moje demonstrace nebyla schválena a nemám právo zde stát. Na to jsem mu odpověděl, že nebudu žádat o povolení k demonstraci o jednom člověku, protože podle mezinárodních norem nemají místní orgány výkonné právo regulovat demonstrace o jednom člověku*

Jednou z důležitých součástí aktivit tohoto účastníka je blog na Instagramu. Tam píše texty, nahrává video zprávy, ve kterých vyzývá sledující k určitým akcím nebo je informuje, sdílí svůj názor. Blog na Instagramu je coby druh osobního média, kde Účastník publikuje zprávy o všech svých akcích a také o činnostech podobně smýšlejících lidí.

²⁴ Probud' se, Kazachstán

²⁵ Magistrát města

- *Dokonce jsem podal oznámení na policii, abych ukázal, jak to udělat. Pro obsah na Instagramu*
- *jsem šel na náměstí, abych vyfotil hořící akimat²⁶ [...] internet nám vypli, státní média dávají jen jednostranní pohled. Chtěl jsem to všechno vidět na vlastní oči, být očitým svědkem*

A.2. Podmínky participace

A.2.1. Zkušenost s diskriminací a porušováním práv

Když mluví o tom, co ho vedlo k aktivní politické participaci, Účastník A neustále odkazuje na dva faktory. Prvním z nich je vlastní zkušenost s diskriminací a porušováním lidských práv.

- *byly předpoklady pro mou nespokojenost se systémem, protože ... No, každý má asi nějaké osobní příběhy. Kde čelili svévoli ze strany... [pozn. naše: policie]. A taky jsem měl takové chvíle, ale uvnitř. Jen jsem nevěděl, jak to všechno někam zařadit*

A.2.1. „Významné události“ a „rozsáhlé změny“

Druhým faktorem je jeho reakce na několik událostí, které Účastník A nazývá „významné události“ a „rozsáhlé změny“. Jedná se o čtyři události.

První je vražda známého kazašského krasobruslaře Denisa Tena (SPORT.CZ, 2018) v centru Almaty. Přistihl zloděje vedle svého auta, byl zraněn nožem a zemřel na velkou ztrátu krve.

- *Osobně jsem ho neznal a jeho kariéru jsem ani nesledoval. Věděl jsem, že existuje takový bruslař. A to je vše. Ale když zemřel, měl jsem takový šok. V centru města lze tak snadno zabít člověka!*

Smrt slavného sportovce vyvolala ve společnosti velký ohlas. Rozhořčení vyústilo ve vznik hnutí Požadujeme reformu ministerstva vnitra, jehož Facebookovou stránku zmiňuje Účastník A jako důležitý zdroj informací.

- *Možná mě mrzelo to, co se mu stalo. Jak to?! Pocit velké křivdy. Začal jsem sledovat skupinu Za reformu ministerstva vnitra*

²⁶ Magistrát města

Druhá velká událost byla rezignace dlouholetého autokratického prezidenta Nazarbajeva, který podle respondenta rezignoval na oko a zanechal si stínové nástroje kontroly státu a společnosti.

— *Pseudo rezignace starého prezidenta. A přejmenování hlavního města. To poslední mě fakt naštvalo*

Je zde zmíněna i třetí důležitá událost, tedy přejmenování hlavního města na Nursultan, což je křestní jméno Nazarbajeva.

Čtvrtá významná událost je odsouzení skupiny aktivistek a aktivistů za veřejné citování Ústavy Republiky Kazachstán.

— *Lidé jsou souzeni za citaci ústavy. V tuto chvíli jsem byl také nastartován. A šel jsem k soudu*

— *To vše se vrstвило a v devatenáctém roce mě to přivedlo k aktivismu, k občanskému hnutí za politické reformy*

Je patrné, že to nebyla jen jedna událost, která Účastníka aktivizovala, ale sada událostí a zkušeností, a politická participace tak byla vyústěním dlouhodobější nespokojenosti.

A.2.2. Kontakty

Aktivnímu zapojení předcházelo období hledání a budování kontaktů s aktivními občany. Zprvė to dělal online v sociálních sítích.

— *když jsem začínal, sledoval jsem všechny lidi, kteří psali opoziční věci na Instagram*

— *vytvořil seznam lidí, jejichž činnost jsem sledoval*

— *Sledoval jsem tuto skupinu [pozn. naše: Za reformu ministerstva vnitra] asi rok, četl, co lidé píšou*

— *Začal jsem sledovat aktivisty, začaly se mi otevírat oči*

Po virtuálním seznámení s aktivisty následovalo seznámení v reálném životě.

— *Pak jsem šel na soud nad lidmi, kteří [...] natáhli transparent s citátem z ústavy*

- *Nikoho jsem tam neznal. Potkal jsem tam lidi. Vyměnil jsem si kontakty na Instagramu. A tím to začalo*
- *Pak začaly serueny²⁷, kde jsme se potkávali na ulicích a probírali různá témata. Postupně jsem se začal seznamovat i s feministickou komunitou*
- *Když jsem viděl tyto statečné lidi [...] Chtěl jsem udělat to samé. [...] Posunuli mé hranice. Ukázali, že člověk to dokáže a dokáže ještě víc*

A.3. Překážky participace

A.3.1. Finanční závislost

Nedostatek financí Účastník A vnímá nejen jako něco, co brání věnovat více času aktivitám v rámci občanské společnosti, ale také jako odrazující prostředek od jakékoli občanské angažovanosti kvůli riziku ztráty živobytí.

- *Samozřejmě, kdybych byl závislý například na svých rodičích, pak bych se jen stěží věnoval LGBT aktivismu*
- *Kdybych byl finančně závislý na lidech, kteří by mě mohli vyhodit na ulici, byl bych určitě méně aktivní, protože existují rizika*

A.3.2. Odsouzení rodinou

Během rozhovoru se Účastník A znovu a znovu vracel k tématu nedostatečné podpory ze strany příbuzných.

- *Můj LGBT aktivismus je takový, víš, lehký. A zároveň jsem jako bych neudělal oficiální coming out [...] Začal jsem gratulaci u příležitosti měsíce hrlosti na Instagramu. Očekával jsem, že přijde odsouzení od přátel nebo jiných lidí*
- *Když, zvláště den po Nazarbajevově abdikaci, hlavní město bylo přejmenováno [...] Natočil jsem stories poprvé [...] Pamatuji si, že mi mnozí psali: odstraň to, smaž to, dají tě do vězení*
- *Když jsem se v devatenáctém roce začal angažovat v aktivismu, řekli mi [pozn. naše: příbuzní]: budeš uvězněn. Řekli: Myslíš, že budeš mít přívržence? To mi řekli, umíš si to představit! Myslíš, že budeš mít*

²⁷ „Seruen“ je kazašsky „procházka“, fakticky jsou protesty, ve formě přátelských setkání ve veřejných místech ve městě. Více o tom vizte AZIZI (2022, str. 224-225)

přivržence! Ukazuje se, že nikdo z nich mým přívržencem nebude! Tehdy mě to tak zasáhlo

A.4. Překonání překážek

A.4.1. Finanční nezávislost

Samostatná výdělečná činnost a finanční nezávislost je podle Účastníka A faktorem přispívajícím k trvalé účasti na činnostech občanské společnosti.

- *Pomohla mi moje nezávislost. Vydělávám = říkám, co chci. Rozumíš? Je mi jedno, jestli s tím souhlasíte nebo nesouhlasíte. Je to můj názor. Pomohlo mi to také mluvit více o LGBT*
- *Nejsem na nikom závislý, nikdo mě nekrmí, vydělávám si peníze sám, zaopatřuji se, pomáhám přátelům, zvířatům, příbuzným a tak dále. Pokud se někomu nelíbí, co říkám, prosím, nekomunikujte se mnou. Proč bych měl já, takový člověk, záviset na názorech ostatních lidí. Lidi, kterým nic nedlužím. Bylo by velmi zvláštní, kdyby mi říkali, co mám říkat a co si mám myslet*

A.4.2. Vyhýbání se odsouzení a nepochopení

Aby snížil tlak prostředí, které ho nepodporuje, Účastník A se snaží méně komunikovat s lidmi, s nimiž nemůže najít společnou řeč.

- *Se všemi [pozn. naše: příbuznými] jsem se silně pohádal. Řekl jsem: pokud nechceš podporovat, tak ne, ale neříkej mi, jak a co mám dělat. Poté se všichni snaží příliš nezasahovat*
- *lidé, kteří v určitých bodech nesouhlasí. Nyní se snažím neplýtvat prostředky na takové lidi. Pokud člověk nerozumí tomu, co jsou lidská práva, a nechce rozumět. To platí zejména pro homofobii. Pro některé lidi je to nad jejich chápání. Snažím se s nimi se nebavit*

A.4.3. Lidé jako podpora a inspirace

Vidět výsledky své práce i v podobě vzniku komunity podobně smýšlejících lidí inspiruje a podporuje Účastníka A.

- *Těší mě, když vím, že se lidé od roku 2019 vyvinuli. Čili oni [pozn. naše: bratřenci] v devatenáctém roce nepochopili, teď už jim nezbyly žádné iluze.*

Všemu rozumí, všechno vidí, všechno čtou. A také díky mému aktivismu. Vidí můj Instagram. Vidí, že chodím na nejrůznější demonstrace a shromáždění, že o mně píšou v médiích, že jsem byl zadržen. To vše vedlo k tomu, že se mi bratraci účastnili událostí roku 2022

- *Začal jsem gratulací u příležitosti měsíce hrdosti na Instagramu. Očekával jsem, že přijde odsouzení od přátel nebo jiných lidí. Ale vše proběhlo velmi hladce. Poté se mezi mými příspěvky o politice a feminismu začaly objevovat texty o LGBT komunitě*
- *Přijdou úplně cizí lidé a říkají: Znáám vás. Děkuji za vše, co děláte pro tuto zemi. A je to moc hezké*
- *Byla jsem misogynní a homofobní. A teď jste úplně změnil můj pohled na svět, já se změnila díky tomu, že vás čtu. A je to hezké*
- *Opravdu se mi líbilo, že mnoho lidí vědělo o mé individuální demonstraci [...]. A na Den nezávislosti na konci prosince, 16. prosince, jsme udělali performanci s krví. Všichni byli z toho nadšeni*
- *Jsem moc rád, když mě teď přátelé podporují a říkají mi, že dělám dobré věci pro všechny. Potřebuji tuto podporu*
- *Měli jsme silnou podporu na internetu. Zejména občanský sektor. Zahraniční Kazaši, kteří to všechno viděli, zvedli informační vlnu*

Účastník B

B.1. Podoby participace

Účastník B. je cisgender gay, třicátník, umí rusky a kazašsky. Účastník hnutí za ochranu historického dědictví a přírodních památek.

Aktivnímu zapojení předcházelo období věnování se koníčku v podobě neoficiální sbírky dokumentů o architektuře města, v němž Účastník B žije.

- *Všechno to začalo jako obyčejný koníček. Pracoval jsem v komerční organizaci zabývající se architekturou a designem. Byl jsem svědkem toho, co se děje s architektonickým a historickým dědictvím*

Účastník B nejprve spíše pasivně pozoroval změny probíhající ve městě a tyto změny dokumentoval.

— *Mou touhou bylo nějak zdokumentovat dění v našem městě. Sbíral jsem vlastní archiv: fotografie, kresby, dokumenty*

Když bylo dokumentů poměrně hodně, Účastník B založil blog, kde publikoval nasbírané materiály. Časem si blog získal publikum a vznikla kolem něj komunita.

Komunita se rozrostla v hnutí, které se nyní zapojuje do urbanistických projektů, získává granty od soukromých dárců a s podporou města nebo bez ní propaguje význam zachování architektonického a přírodního dědictví.

Mimo hnutí se Účastník B účastní veřejných diskusí na témata důležitá pro společnost, podává zprávy o různých událostech důležitých pro občanskou společnost.

— *musím zdokumentovat, co se děje [pozn. naše: následuje povídání o událostech v Almaty v lednu 2022]. Nyní Azattyk²⁸ zveřejnilo materiál. Jsou tam použity moje komentáře a fotky*

Účastník B rovněž podporuje různé iniciativy občanské společnosti. Z pozorování sociálních sítí je známo pořádání fundraisingu na pomoc obětem nedávného výpadku teplárenské sítě v jednom z měst Kazachstánu.

B.2. Podmínky participace

B.2.1. Podpora přátel

Účastník B uvedl, že ho přátelé pobídli k akci, tedy k přeměně blogu na městský projekt.

— *Přátelé mi řekli, že by z toho mohlo vzejít něco víc. V podstatě jsem žádnou takovou touhu neměl*

— *Jejich argument byl: když ne ty, tak kdo. A rozhodl jsem se to zkusit*

Přátelé byli ti, kteří pomohli Účastníkovi B vybrat formát pro realizaci jeho nápadů, a ti, kteří poskytli mediální podporu jeho projektu.

²⁸ Kazašské vydání Rádia Liberty

- *kamarádka mi poradila, abych si vyhledal informace, jak vzniká městský projekt*
- *[pozn. naše: přátelé] začali psát v médiích o tom, že existuje takový projekt*

B.2.2. Sjednocení

Během rozhovoru Účastník B hodně hovořil o důležitosti participace lidí na aktivitách hnutí, o komunitě. O samotné aktivitě, o projektu samotném neřekl skoro nic.

- *prostřednictvím informačních kampaní zapojujeme lidi do záchrany architektonického dědictví. Lidé se zapojují, vznikají komunity*

V jednu chvíli dokonce řekl:

- *Naším posláním je sjednocovat společnost*

Tak jsme mu položili přímou otázku, co je důležitější, zachránit objekt historického dědictví nebo sjednotit kolem toho lidi. Odpověď byla:

- *Sjednotit. Protože samotná památka je v podstatě jen fyzická skořápka*
- *historie této památky je důležitá. Dokonce příběh záchrany či nezáchrany památky*
- *měšťané se spojili – to je samo o sobě skvělý příběh*

Účastník B se výslovně označil za člověka, který se snaží zapojit další lidi.

B.3. Překážky participace

B.3.1. Selhání státu

Účastník B na základě svých zkušeností ze spolupráce s představiteli města uvádí, že i když jsou připraveni plnit požadavky občanské společnosti, systém celkově selhává. Účastník B proto nevidí smysl v boji za změnu ve vedení města.

- *Nebudu vyzývat k odvolání akima²⁹, protože to problém ve skutečnosti nevyřeší [...] akim [...] je jmenovaná osoba. Jeden odejde, druhý přijde [...] na tom nezáleží*

²⁹ Hlava města, úředník

B.3.2. Odpor ze strany státu

Kromě selhání veřejné správy města se Účastník B setkává i s odporem, o němž se nedá s jistotou tvrdit, že přichází ze strany magistrátu a s ním spojených skupin.

— *informační kampaň proti nám [...] ale nemohu s jistotou říci, kdo ji platí*

Zdá se, že Účastník B necítí tento tlak tak silně. To lze vidět například ve frázích jako:

— *existují takové farmy botů a informační materiály, které jakoby trochu házejí bahno na aktivisty*

Slova *jakoby trochu* značně snižují význam řečeného. Co opravdu frustruje Účastníka B, jsou prohlášení nejvyššího vedení země.

— *je velmi smutné, že občanská společnost, nezávislá média byla obviněna úřadujícím prezidentem téměř přímo jako viníci toho, co se stalo [pozn. naše: jde o událostech v Almaty v lednu 2022, tzn. Qandy Qantar]. To znamená, že část viny svalil na občanskou společnost. [...] je nepříjemné si to uvědomit. A to je děsivé, protože když prezident říká takové věci, je to přímý signál pro všechny, kdo se věnují občanskému aktivismu*

B.3.3. Absence podpory přátel

Zřejmě, když Účastník B začal pracovat na svých městských projektech, dostalo se mu nejen podpory přátel, ale čelil také nepochopení, a dokonce odsouzení ze strany části svého okolí.

— *děláte aktivismus na úkor svého osobního života, na úkor svého společenského života. Když začnete s aktivismem, stanete se městským šilencem pro určitou část svého okolí. Nějaký idealista, který se neustále snaží zachránit nějaké budovy nebo ptáky před zlým neporazitelným státem. Když jiní lidé žijí a radují se a vydělávají peníze, [...] vždyť může člověk prostě emigrovat. Slyším to od mnoha lidí. Z 10 mých přátel 8 odjelo. Taková je statistika. Jsem mezi 20 %, kteří zůstali. Každý, kdo odešel, říká Bože, že máš tolik potenciálu. Proč plýtváš energií na záchranu něčeho tam v Kazachstánu, který tě vůbec nepotřebuje. A to je více demotivující než nějaká finanční pohoda nebo potíže, pocit boje s větrnými mlýny*

B.3.4. Nebudu se angažovat v politickém aktivismu

Na otázku, kde je hranice jeho agendy mezi *nekonečným počtem agend*, odpověděl Účastník B:

— *Nebudu se angažovat v politickém aktivismu*

Z vysvětlení Účastníka B o formách, v nichž se politický aktivismus projevuje:

— *Nebudu volat lidi do ulic. Mohu tam jít, ale nebudu volat lidi do ulic, protože nemohu zaručit jejich bezpečnost, nemohu zaručit, že je někdo nevyužije. Nebudu vyzývat lidi, aby vyšli do ulic kvůli jakékoli agendě. [...] Sám se mohu zúčastnit jako účastník nebo jako občanský novinář, jako fotograf, jako morální podpora, dokonce i třeba jako organizátor. No, nemůžu zvat tam lidi*

Úvahy o tom, co je to politický aktivismus, vedly Účastníka B k závěru, že pokud se věnuje politickému aktivismu, pak pouze individuálně. Svůj urbanistický projekt a aktivity na ochranu architektonického a přírodního dědictví Účastník B mezi *politický* aktivismus nezařazuje.

— *Mohu požádat o podpis petice, pokud vím, že to této osobě nezpůsobí žádnou osobní újmu [...] pokud se jedná o petici za zachování jezera, nemyslím si, že jde o politický aktivismus, protože lze říci, že jde o environmentální nebo městskou agendu. Ale pokud se jedná o petici za rezignaci akima³⁰ nebo o rozpuštění strany Nurotan³¹*

Ze slov Účastníka B můžeme usoudit, že politika se mu jeví jako zóna nebezpečí, a proto se snaží co nejvíce rozlišovat mezi svým projektem, kolem kterého sdružuje lidi, a touto zónou nebezpečí, kam by měl člověk vykročit sám na vlastní riziko.

B.3.5. Konflikt agendy

Podobně Účastník B odděluje svůj urbanistický projekt od LGBT agendy.

— *pracuju hlavně na městské agendě a nepracuju na agendě LGBT, protože si myslím, že vzniká konflikt agend a zájmů*

Snaží se držet své názory na jiná témata mimo veřejnou sféru, protože se obává, že to poškodí jeho hlavní projekt.

³⁰ Hlava města, úředník

³¹ Vládnoucí monoplní strana založená dlouholetým autoritářským prezidentem Nazarbajevem

- *Potřebuji lidi co nejvíce sjednotit v rámci městské agendy, pokud budu prosazovat nějakou jinou agendu, která s tím nemá nic společného, postavím se nějak jinak... Cítím osobní zodpovědnost, že jsa tváří projektu, nemohu dělat něco jiného, například aktivně dávat najevo své politické postoje, oponovat státu nebo prohlašovat nějaká stanoviska*

Účastník B se domnívá, že LGBT agenda a LGBT identita mohou být vnímány jako kompromitující a odpudivé.

- *Žijeme v tomto systému a není pro mě výhodné být otevřeným a prosazovat LGBT agendu*
- *Snažím se lidem ve dvou jazycích vysvětlit, že je to součást jejich historie, že je to naše společné dědictví a musíme ho zachovat. Pokud se nějak aktivně postavím jako LGBT aktivista, někteří lidé prostě vyděšeně utečou*

B.3.6. Jestli moje agenda vůbec má smysl v současné době

Kromě konfliktu agend, celkový stav kazašské společnosti po událostech z ledna 2022 nutí Účastníka B přemýšlet o možnosti pokračovat ve své urbanistické agendě.

- *problémy s [pozn. naše: architektonickým] dědictvím jsou někde v horní třetině Maslowovy pyramidy*
- *stát je nyní zaneprázdněn problémy dolní části [pozn. naše: Maslowovy pyramidy], tj. potravinami, národní bezpečností, cenami potravin a tak dále*
- *naše agenda ochrany dědictví se může zdát trochu přitažená za vlasy a nepřednostní*

Účastník B se v tomto duchu zamýšlel i nad agendou LGBT a dodal:

- *když se vraždí obecně, můžeme upozorňovat na vraždu někoho konkrétního?*

V tom smyslu, že Účastník B nemůže rozhodnout, zda je možné hovořit o násilí na LGBT lidech, když stát v zemi zorganizoval masové násilí vůči všem.

B.3.7. Nekonečný počet agend

Účastník B nevěří, že se člověk může celý život věnovat občanskému aktivismu.

- *pokud se zabýváte aktivismem v Kazachstánu, pak je to nekonečný počet agend a žít celý život jako aktivista, v tom nevidím smysl*

B.4. Překonání překážek

B.4.1. Inspirace jinými aktivisty

Účastník B nachází inspiraci v lidech, kteří se účastní aktivit občanské společnosti.

- *Cítím solidaritu s těmi, kteří o těchto událostech reportují a mluví o jiných agendách. Je inspirující, co dělají ostatní, dělají dobrovolníci, co [uvádí jména] dělají, je velmi dobré, že existují lidé, kteří chtějí, aby bylo více pravdy*
- *v tuto chvíli mě inspirují pouze lidé, kteří jsou kolem mě [...] že to stojí za to. Pravděpodobně, pokud od lidí nebude žádná poptávka, pak to prostě přestanu dělat*

B.4.2. Spolupráce

Jedním ze způsobů, jak obejít ostrá *politická* témata, je volba státem akceptovatelných formátů práce, spolupráce s různými aktéry. Například vytvoření jasného městského projektu, který by mohl mít grantové a dotační financování.

- *kamarádka mi poradila, abych si vyhledal informace, jak vzniká městský projekt*
- *pokud chcete do něčeho zapojit lidi, pak k tomu potřebujete nějaký plán. Pro mě osobně a pro mou aktivitu jako člověka, který se snaží do svého projektu zapojit další lidi, se jím stala účast v jedné soutěži*
- *Stali jsme se finalisty a takto začal můj příběh. Začal jsem komunikovat s dalšími sociálními aktivisty*

Mezi akceptovatelné aktéry pro spolupráci patří pak i různé státní orgány.

- *Naším posláním je sjednocovat společnost. Společnost se skládá z mnoha částí, včetně státních orgánů*
- *máme také normální vztahy se státními úřady*

— *Pokud tím lidi zaujmete, pak si to akimové³² a jejich náměstci zapamatují a vloží to do své politické agendy. Považuju to za [pozn. naše: svou] velkou zásluhu*

B.4.3. Přesun LGBT agendy do soukromí

Účastník B se sice veřejně zdržuje LGBT agendy, nicméně ji aktivně propaguje mezi svými přáteli a známými. Ve skutečnosti se věnuje obvyklé práci s komunitou.

— *je spousta práce na všech frontách: nejen mimo komunitu, ale i uvnitř komunity. Všechny lidi, které v komunitě potkávám, se také snažím, jak bych to řekl, trochu vzdělávat*

B.4.4. Samostatný výkon *politické* agendy

Jak jsme psali výše, složitě téma *politického* aktivismu řeší Účastník B na individuální úrovni. To znamená, že je připraven jednat samostatně, připraven vstoupit do nebezpečné zóny *politického* (nebo toho, co za to považuje), aniž by kohokoliv veřejně vyzval.

— *Sám mohu jít [pozn. naše: na pouliční akci] a zúčastnit se jako účastník nebo jako občanský novinář, jako fotograf, jako morální podpora, dokonce i jako organizátor. No, nemůžu vyzývat lidi*

B.4.5. Kdo, když ne my?

Na své etické otázky o možnosti pokračovat v agendách, který se zdají méně důležité: *když se vraždí obecně, můžeme upozorňovat na vraždu někoho konkrétního?* odpovídá v duchu patosu občanské společnosti:

— *přesto o tom musíme dál mluvit, protože když to neuděláme my, kdo to udělá za nás. A všichni si budou myslet, že tyto problémy neexistují*

— *chápu, že pokud tohle všechno přestaneme dělat, velmi to znehodnotí práci, která již byla vykonána, a znehodnotí všechny oběti, které přinesli jiní lidé*

³² Hlavy měst

Účastnice D

D.1. Podoby participace

Účastnice D je transgender žena, mluví rusky, rozumí kazašsky, třicátnice. Členka iniciativní skupiny transgender lidí. V současné době se zabývá obhajobou lidských práv na národní a regionální úrovni (Centrální Asie). Je členkou široké koalice aktivistů za lidská práva, kteří pracují na otázkách od svobody pokojného shromažďování po zákaz mučení. Pracuje s transgender dobrovolníky. Podílí se na mobilizaci komunity.

Účastnice D započala svůj aktivismus v iniciativní skupině vytvořené již před jejím příchodem. Začínala jako terénní pracovnice, zabývala se doprovázením, tedy doprovázela transgender osoby k lékařským specialistům a do vládních institucí, když podstupovaly právní a lékařské procedury ke změně genderového znaku ve svých dokladech.

— *Naše iniciativní skupina má 4 oblasti činnosti: advokacie, přímá podpora, mobilizace a rozvoj iniciativní skupiny*

D.2. Podmínky participace

D.2.1. Příklad k následování

Účastnice D uvedla, že vyrůstala v rodině se zásadami neúčasti a občanské pasivity:

— *od dětství mi říkali [...] o nás tu nikdo nezajímá, nemáme možnost to nějak vyřešit [...] všechno se tam buď kupuje, nebo se všechno řeší přes známé a my žádné mocné známé nemáme*

V posledním ročníku základní školy se Účastnice D seznámila s místní aktivistkou, která se zabývala místními problémy: odvoz odpadků, kvalita pitné vody, nečinnost policie, každodenní problémy důchodců atd. Účastnice D doprovázela svou novou známou při jednáních s vedením města.

Před tímto se Účastnice D domnívala, že:

— *se státem mohou jednat jen někteří speciálně vyškolení lidé: právníci nebo politici, a obyčejní [...] nemůžou nic ovlivnit*

Účastnice D při pozorování aktivit své známé nabyla přesvědčení, že komunikace se státními úřady je možná a že to nevyžaduje žádné speciální znalosti.

- *Ona mi ukázala snadnost a dostupnost komunikace se státem. Tedy ten stát mi přiblížila. [...] teď, když se mě ptají, jestli se nebojím takhle mluvit s ministrem a oponovat mu, [...] ne [pozn. naše: nebojím se]. Možná proto, že to do mě bylo kdysi vloženo, že to lze udělat*

D.2.2. Řešení osobních problémů

Ve věku 25 let se Účastnice D rozhodla, že je načase, aby vyřešila problém změny pohlaví v dokumentech. Do té chvíle byla zcela izolována od LGBT komunity.

- *žila jsem a neznala nikoho z LGBT komunity. Abys pochopil, neznala jsem ani gaye a lesby, natož transgender lidi. Do klubů jsem nechodila, protože jsem se tam bála chodit sama*

Našla kontakty na iniciativní skupinu transgender lidí a nejprve se pustila do řešení vlastních problémů.

- *Aby člověk mohl pomáhat ostatním, musí nejprve vyřešit některé své vlastní problémy*

Účastnice D se při řešení problémů s dokumenty postupně zapojila do práce iniciativní skupiny.

D.2.3. Empatie a pocit nespravedlnosti

Účastnice D přešla od řešení osobních problémů k řešení problémů jiných lidí

- *nasloucháte člověku a [...] vzniká šílená touha reagovat na tato porušení práv a něco s tím udělat*

Čím více lidí Účastnice D poznala, tím širší byl okruh problémů, které pomáhá řešit.

- *objevují se jiní lidé, jejichž práva jsou porušována ve vojenských registračních a náborových úřadech, v nemocnicích [...] je prostě nemožné získat práci*

Účastnice tuto situaci popisuje jako *nespravedlnost*, jako uvědomění si, že se o její problémy nikdo nezajímá.

- *Lidé jsou buď rezignováni na způsob, jakým žijí, nebo jsou z toho všeho tak otráveni, že se snaží něco změnit*

D.2.4. Dobrovolníci

Iniciativní skupina, kde Účastnice D pracuje, provozuje dobrovolnické školy. Účastnice D mluví o dobrovolnících, a tím fakticky popisuje svou vlastní cestu.

- *Jsou to obvykle lidé, kteří od nás již dostali nějakou pomoc a podporu, kteří vidí, co děláme, a mají stejnou touhu udělat totéž*

Dobrovolníci dostávají informace a jsou zapojováni do práce občanské společnosti alespoň na úrovni informování svého okolí.

- *Stalo se mi to samé. Nejprve jsem dostala nějaké informace, pak jsem je sdílela se svým blízkým okruhem přátel. Také se více naučili, změnil se i jejich přístup a porozumění*

D.3. Překážky participace

D.3.1. Lidé nevědí o možnostech

Účastnice D naznačuje nedostatek informací o dostupných příležitostech a nástrojích jako jednu z největších překážek účasti.

- *Až lidé zjistí, jak to lze udělat, pak budou mít touhu změnit své postavení i postavení dalších podobných lidí, kteří trpí*

Před setkáním s aktivisty Účastnice D nevěděla, jaké znalosti jsou potřebné pro práci v oblasti lidských práv a jaké nástroje mají ochránci lidských práv.

- *v televizi [...] jsem neviděla lidi mluvit o obráncích lidských práv, veřejných osobách, [...] nikdo nikdy neřekl, že se můžete stát obráncem lidských práv bez jakýchkoliv speciálních znalostí*

D.3.2. Lidé ve veřejné správě

Na přímý dotaz, co jí brání v práci, odpovídá Účastnice D, že se jedná o osoby ve veřejné správě a v širším měřítku o státní zaměstnance, kteří nechtějí pracovat v souladu se zákonem. Někteří z nich zákon otevřeně ignorují, vědí o své beztrestnosti, jiní slibují, že se vše udělá, ale nakonec neudělají nic.

- *podle mých zkušeností s lidmi z ministerstva spravedlnosti, zdravotnictví, vnitra [...] tam pracují lidé, kteří nemají zájem pomáhat lidem*

Účastnice vyprávěla, jak se během pandemie setkala se zdravotnickým systémem reprezentovaným lékaři nemocnice, kde byla její babička ve vážném stavu. Lékaři přímo požadovali úplatek za výkon služebních povinností, ale Účastnice D trvala na dodržování zákona. Její babička zemřela.

- *Dokonce jsem měla chvíli krize, kdy jsem přemýšlela, jestli dělám správnou věc. Mám pravdu, když požaduji výkon zákona [...]? Měla jsem z toho hroznou depresi, cítila jsem se špatně, měla jsem pocit viny*
- *Pak jsem dlouho přemýšlela, jestli to má vůbec cenu dělat, jestli to má smysl a jaké to má výhody. Zdá se mi, že tento příklad ukazuje, že je zcela zbytečné domáhat se svých práv*

D.3.3. Finanční problémy

Mezi překážkami označila Účastnice D také finanční faktor.

- *obhajoba lidských práv není sféra, kde žijete, a netrápíte se. [...] Kdybych měla určitý plat, který by mi pokryl nájem bytu, jídlo a plus nějaké mé potřeby [...], byla bych produktivnější*

Jako transgender žena Účastnice D z vlastní zkušeností ví, jak těžké je pro transgender osoby najít práci. Dobrovolníkům vždy říká:

- *Nikdy neztrácej práci, zvláště když tě tam přijmou [pozn. naše: s tou genderovou identitou, jakou máš]. Najít práci pro transgender osobu v Kazachstánu je velmi obtížné. A člověk by neměl stát před takovou volbou [pozn. naše: hájit lidská práva na úkor možnosti se žít]*

D.4. Překonání překážek

D.4.1. Hněv a vytrvalost

Účastnice D o nedokonalosti veřejné správy říká, že to vše v ní vyvolává hněv.

- *hněv je velmi dobrý motivátor. Vždy jsem se snažila zdržovat se a mluvit velmi zdrženlivě a jen se dívala, jak jiní mluví agresivně. A teď chápu, proč to dělají – mají toho plné zuby*

To odpovídá tomu, jak Účastnice D hovořila o své obecné motivaci, která je založena mimo jiné na pocitu nespravedlnosti toho, co se děje.

Hněv plodí vytrvalost.

- *Opakuju to samé znovu a znovu jako mechanická panenka. Všimla jsem si, že poslední rok a půl jsem ve spolupráci s různými vládními orgány používám stejný projev, kladu stejné požadavky*

D.4.2. Příležitosti

Účastnice D se snaží hledat příležitosti v obtížích samotných, se kterými se potýká.

- *Uvědomila jsem si, jaké velké potíže existují, a zároveň jsem si uvědomila, jaké jsou příležitosti*

Účastnice D se domnívá, že kdyby média psala více o příležitostech, pak by pro ni bylo alespoň jednodušší zapojit se do občanské společnosti.

- *Kdyby byly dostupné otevřené informace, pak by si lidé asi mysleli: to znamená, že mám také takovou možnost jít a možná ne přímo požadovat, ale aspoň vstoupit do nějakého dialogu s těmi, kteří mohou situaci změnit*

Účastník E

E.1. Podoby participace

Účastník E je nebinární osoba, rodný jazyk ruština, dvacátník. Feministka, spoluorganizátor feministických pochodů a mítinků, účastník politických mítinků a akcí. Spravuje webové stránky se statistikami o domácím násilí a také pořádá workshopy feministického psaní.

Účastník E se o existenci feministických komunit dozvěděl v roce 2015. Hledání prvních podobně smýšlejících lidí probíhalo online. Skupina se pak znovu sešla na univerzitní půdě.

- *Podarilo se mi přesvědčit děkana fakulty, že se zabýváme historickou činností a dostali jsme místnost*

Účastník E a podobně smýšlející lidé přednášeli o ženské historické noci a prováděli skupinovou psychologickou podporu. V rámci Women's History Night se tato skupina také zabývala vyvěšováním plakátů na veřejných místech ve městě a nahráváním vzdělávacích videí na YouTube.

V roce 2017 se Účastník E připojil ke skupině feministek, které organizovaly feministické pochody a shromáždění. Podílel se na organizaci tří takových akcí.

Podle Účastníka E je organizování shromáždění a pochodů vždy velkým stresem. Vedení města v maximální možné míře brání pořádání hromadných veřejných akcí.

— *Bylo podáno přibližně 40 žádostí, online i offline. Tedy na každý víkend v roce. A dovolili nám jedno shromáždění – 30. září 2019*

Nyní se Účastník E vzdal aktivní veřejné činnosti.

— *Na pozadí pandemie, na pozadí konfliktů v komunitě, včetně problémů s organizací pochodu, je to všechno velmi únavné. Nevím, jestli se chci dál angažovat ve veřejném aktivismu*

V době rozhovoru Účastník E provozoval webovou stránku pro shromažďování a zveřejňování statistik o domácím násilí a workshopy feministického psaní.

— *mám touhu zapojit se do nějakého druhu kulturních projektů, něčeho, co vytváří, ne bojuje*

E.2. Podmínky participace

E.2.1. Queer identita a feminismus

Identita Účastníka E vždy hrála důležitou roli v jeho názorech.

— *K přijetí orientace došlo mnohem dříve než k formování politických a občanských názorů. Už asi 15 let jsem věděl, že jsem bisexuál. Do jaké míry bylo tehdy takové porozumění obecně možné. Pak se do toho vložila politika*

Byly to přitom právě potíže s přijetím vlastní identity, které vedly k utváření aktivní občanské pozice.

— *odmítání vlastního těla. Pochopil jsem, že kdybych se narodil jako kluk, moje schopnosti, moje zájmy by společnost vnímala jinak, jako normální. [...] Měl jsem pocit, že se mnou něco není v pořádku. [...] V 17 letech jsem poprvé slyšel o feminismu. Začal jsem chápat, že ne se mnou je všechno špatně, ale svět je špatný. Byla touha s tímto špatným světem něco udělat*

Účastník E navíc popisuje, jak postupné osvojování si vlastní identity vedlo k přechodu od jednoho ideologického proudu v rámci feminismu k jinému. Podle toho se měnilo i prostředí podobně smýšlejících lidí.

— *Skupina [...] byla fixována na negativitu a strach. Radikalizovali jsme se velmi rychle jako trans exkluzivní skupina. [...] V terapii se začaly objevovat věci [pozn. naše: genderové] identity. [...] v roce 2017 [...] jsem už pochopil, že chci dělat aktivismus jinak*

E.2.2. Studentský klub

Vzniku tajné feministické platformy na fakultě předcházela účast ve studentském novinářském kroužku.

— *Začali jsme s ostatními studenty diskutovat o politice*

E.2.3. Pocit komunity

Účastník E také plánuje vytvořit online projekt na podporu LGBT teenagerů po vzoru již uzavřeného ruského projektu Děti-404 (více o projektu vizte LALLY, 2013), a při tom klade důraz na komunitu a vzájemnou podporu. Z toho můžeme vyvodit, že pocit sounáležitosti s komunitou a touha vytvořit komunitu hraje důležitou roli v politické participaci Účastníka E.

— *Když mi bylo 15, existoval projekt Děti-404, byla tam velká podpora, včetně psychologické podpory pro mě a mé přátele z internetu. Nějaký pocit komunity*

E.3. Překážky participace

E.3.1. Tlak a hrozby ze strany státu

Státní orgány neustále vyvíjejí tlak na feministické iniciativy, kterých se účastní Účastník E. Stát někdy nutí feministky ke spolupráci.

— *Když jsme podávaly žádost o shromáždění nebo akci, bylo nám řečeno, že nám k tomu nedají svolení. Ale když jménem akimatu³³ uděláme nějaký kulatý stůl na téma genderových práv a tak dále a řekneme, že to byla idea ze strany státu, kterou jsme jen podpořily, tak nám tu akci povolí*

³³ Magistrátu

Tlak přichází také v podobě formálních rozhovorů s úředníky.

— *tlačili na nás, abychom žádost stáhli. Pak chtěli, abychom vybraly formu shromáždění, ale žádný pochod; pak, abychom změnili počet lidí; pak že změním místo; a tak dále. To vše bylo třeba obhájit. Těsně před pochodem 2. března jsme byli [...] pozváni do akimatu³⁴ na schůzku. Byl tam náměstek akima³⁵, šéf policie, KNB³⁶, šéf hasičů. Celkově bylo těchto strejdů 8. Řekli nám, že když se něco pokazí, když se někdo zraní, když na náš pochod přijde DVK³⁷, tak budeme uvězněni podle několika článků najednou. Za porušení organizace schůzí, a v případě DVK, půjde i o vlastizradu*

Podle slov Účastníka E dochází i k otevřeně kriminálnímu jednání ze strany úřadů.

— *V roce 2018 byla kvůli tomu [jméno aktivistky jsme vynechali] sledována poblíž domu, přišli do domu její matky. A odposlouchávali její telefon. Proto se v roce 2018 nekonaly žádné pochody ani shromáždění*

Účastník E nazývá takové kontakty s vládními orgány komunikací s peklem a tvrdí, že tlak se jen zvyšuje.

— *V posledních letech je cítit, že na jedné straně dochází k velkým změnám, na druhé straně je cítit velká reakce: ze strany pravicových hnutí a ze strany úřadů, které je [pozn. naše: pravicová hnutí] používají proti nám*

Tím se rozumí, že účastník E se domnívá, že stát používá pravicové skupiny k útokům na akce občanské společnosti, zejména na akce feministických skupin.

E.3.2. Výhrůžky ze strany rodičů

Když se rodiče Účastníka E dozvěděli o jeho občanském aktivismu, vyhrožovali mu únosem.

— *První 2 roky mi rodiče říkali, že když mě někde uvidí, jak něco takového dělám, přijdou, vyzvednou mě a zamknou ve sklepě. Mám docela tradiční rodinu, v jejich chápání je čas, abych se vdala*

Účastník E utekl z domova ve věku 16 let.

³⁴ Magistrátu

³⁵ Hlavy města

³⁶ Výbor pro národní bezpečnost, státní orgán dědic KGB SSSR

³⁷ Demokratická volba Kazachstánu je zakázaná opoziční strana.

- *Poslední 2 roky ona [pozn. naše: matka] říká: hlavně buď v bezpečí [...] Ale není to tak, že by existovala nějaká velká podpora ze strany příbuzných a zejména rodičů*

E.3.3. Hrozby ze strany společnosti

Účastník E také uvedl, že dostává výhrůžky od neznámých lidí.

- *dalších šest měsíců [pozn. naše: po pochodu feministek] mi volali na mé číslo a snažili se mě nějak vystopovat, někomu se dokonce podařilo najít moji e-mailovou adresu [...] lidé z různých Kazašských svazů rodičů³⁸ a další pravicové skupiny psali výhrůžky*

Účastník E má vždy obavy o bezpečnost lidí, kteří přicházejí na jím pořádané akce.

- *Měli jsme strach, že aktivní nacionalisti a další homofobní muži přijdou na tento pochod a my tím ohrozíme lidi*
- *bude pro mě nepříjemné vědět, že moji příbuzní, moji přátelé nebo jen lidé, které zvu na akce, že jim nemůžu zaručit bezpečnost na této akci*

E.3.4. Konflikt v komunitě

Nyní se Účastník E vzdal aktivní veřejné činnosti, mimo jiné kvůli konfliktu v komunitě.

- *Na pozadí pandemie, na pozadí konfliktů v komunitě, včetně problémů s organizací pochodu, je to všechno velmi únavné. Nevím, jestli se chci dál angažovat ve veřejném aktivismu*

E.4. Překonání překážek

E.4.1. Vyhýbání se konfliktu se státem

Účastník E popsal variantu vyhýbání se tlaku ze strany státu – partyzánské akce.

- *nebyly žádné zatýkání ani zákazy, protože jsme všechno dělali velmi potichu, řekl bych. Shromáždili jsme se na náměstí, udělali fotky, dali je na internet a rychle se rozešli, než se někomu podařilo zavolat policii*

³⁸ Anti genderová a anti LGBT organizace.

E.4.2. Vzájemná podpora

K překonání obtíží pomáhá Účastníkovi E podpora jak vnitřního kruhu přátel a přítelkyň, tak lidí, které lze nazvat podobně smýšlejícími lidmi.

- *Moji přátelé jsou většinou aktivisté a podporují mě. Byli lidé, kteří mě na univerzitě podporovali. Nyní jsou mnozí z nich novináři, věnují se mediální činnosti a obvykle pomáhají s informováním o našich akcích*
- *V roce 2021 byla malá firma, která nám darovala 400 roušek, to byly největší náklady na organizaci našeho pochodu. Kdybychom je sami koupili za tehdejší cenu 1000 tenge, tak bychom tam investovali celý náš rozpočet. Tyto roušky nám darovali a my jsme na ně natiskly symbol, který se stal symbolem pochodu v roce 2021. Velmi dobře si pamatuji tuto vzájemnou podporu, dary. Byl to tak silný zážitek*

E.4.3. Důležitější je vyjádřit se

Touha využít svobody slova a sebevyjádření pomáhá Účastníkovi E překonat i strach z fyzického násilí.

- *Někdy je pro mě důležitější vyjádřit svůj postoj než nenechat se udeřit do obličeje*

E.4.4. Nové formy aktivismu

Všeobecná frustrace a únava nenutí Účastníka E, aby se zcela rozešel s občanskou společností, ale hledal jiné formy účasti.

- *na pozadí pandemie, na pozadí konfliktů v komunitě [...] je to všechno velmi únavné [...] chci si zachovat duševní zdraví [...] je pro mě příjemnější soustředit se na kreativitu [...] Mám touhu dělat jakési kulturní projekty*

K novým formám patří i již na začátku příběhu zmíněný projekt Účastníka E týkající se sběru statistiky domácího násilí a budoucí projekt podobného typu jako Děti-404.

14. Závěry výzkumu

V předchozí kapitole jsme představili výsledky analýzy čtyř příběhů. Pro každý příběh jsme uvedli základní kontext, a také rozebrali podmínky participace, překážky participace a

strategie jejich překonávání. V této části představujeme shrnutí výsledků analýzy a pokoušíme se je zasadit do rámce teoretických poznatků.

14.1. Podoby politické participace

Při analýze rozhovorů se čtyřmi účastníky a účastnicemi výzkumu jsme našli širokou škálu agend a formátů činnosti v rámci občanské společnosti. Účastníci a účastnice zastupují tyto agendy: záchrana historického dědictví, ekoaktivismus, informování o aktivitách občanské společnosti, politické reformy, LGBT, transgender lidé, feminismus a pomoc obětem přírodních katastrof. Formáty jejich aktivit jsou také velmi rozmanité: politické akce, městské projekty, práce s dobrovolníky, práce s komunitou, advokacie v rámci republiky i na mezinárodní úrovni, pomoc konkrétním lidem, kteří se ocitli v situaci diskriminace a porušování práva, blogování, artivismus, shromažďování darů a humanitární pomoci, vzdělávání.

Při zvažování podob politické participace účastníků a účastnic výzkumu z hlediska klasifikace politické participace podle Ekman a Amnå (2012) je prvním výrazným jevem absence zmínek o formální politické participaci, tedy účasti ve volbách, členství v politických stranách a přímých kontaktech s politiky. Nicméně účastník B a účastnice D hovoří o svých zkušenostech s prací s úředníky, včetně hlav měst, a dokonce i ministrů. V Kazachstánu jsou však všechny tyto pozice byrokratické, to znamená, že nejsou voleny, ale jmenovány. Možná tady můžeme hovořit o zvláštní modifikaci formální politické participace, charakteristické pro nedemokratický Kazachstán.

Druhým důležitým zaznamenaným rysem, je posun legálního aktivismu (účasti na demonstracích) do sféry nelegálního. Účastník A je neustále zadržován za skutečně legální kroky: účast na shromážděních a pořádání demonstrací o jednom člověku. A Účastník E vypráví, jak policie, se svou nepřetržitou pozorností k aktivitám feministických skupin, donutila účastníka a jeho skupinu organizovat ve skutečnosti legální akce ve formátu partyzánské. Zároveň se žádný z účastníků nepřipojil k masovým a někdy násilným, tedy skutečně nezákonným protestům v lednu 2022. Role Účastníků A a B byla omezena na dokumentární fotografický a video záznam a reflexi událostí, které se odehrály.

Klasifikace všech aktivit účastníků a účastnic nám dává následující obraz jejich politické participace (vizte Tab. 3). Šedě jsou označeny typy politické participace, které pozorujeme u účastníku a účastnic výzkumu.

Tabulka 3. Klasifikace politické participace účastníků a účastnic výzkumu

Latentní politická participace (potenciální politická participace)		Manifestní politická participace		
Pozornost	Občanská angažovanost	Formální politická participace	Aktivismus	
			Legální	Nelegální
Individuální úroveň				
Pozornost k politickým otázkám	Činnosti založené na osobním zájmu	Účast ve volbách	Mimoparlamentní formy (např. podepisování petic apod.)	Politicky motivované protiprávní jednání na individuálním základě
Kolektivní úroveň				
Pocit sounáležitosti se skupinou s odlišným politickým profilem nebo agendou	Dobrovolná práce pro pomoc druhým (mimo vlastní rodinu a okruh přátel)	Organizovaná politická participace: členství v konvenčních politických stranách, odborech a organizacích	Volně organizované formy nebo politická participace založená na sítích: (nová sociální hnutí, demonstrace apod.)	Nezákonné a násilné aktivity a protesty (nepokoje, poškozování majetku, konfrontace s policií apod.)

Poznámka: Šedě jsou označeny typy politické participace, které pozorujeme u účastníku a účastnic výzkumu.

Zdroj: Ekman a Amná (2012), upraveno autorem této práce

U účastníků a účastnic pozorujeme všechny formy latentní politické participace a legální formy aktivismu, tedy politickou participaci mimo tradiční politické instituce (volby, strany a pod.). Možná je to kvůli snaze vyhnout se problémům, které mohou v nedemokratickém státě nastat jak v případě nelegálního aktivismu, tak v případě politických témat.

14.2. Podmínky a překážky politické participace

V procesu analýzy textů rozhovorů se nám zdálo obtížné oddělit předpoklady a překážky pro politickou participaci účastníků a účastnic výzkumu. Neustále stály proti sobě, takže prizmatem překážek byly vidět předpoklady a naopak. To odpovídá logice modelu občanského dobrovolnictví (Civic Voluntarism Model) (VERBA et al., 1995, SCHLOZMAN, BRADY and VERBA, 2018), proto jsme se na závěr rozhodli tyto dvě kategorie spojit dohromady. V této podkapitole závěrů výzkumu představujeme pro nás nejvíce zajímavá zjištění v oblasti podmínek a překážek pro politickou participaci účastníků

a účastnic výzkumu tak, jak se objevily v rozhovorech, a pokoušíme se ona zjištění zakotvit do teoretických poznatků.

Budeme-li nadále zvažovat výsledky analýzy v rámci již zmíněného **modelu občanského dobrovolnictví (Civic Voluntarism Model) z hlediska zdrojů** (čas, finance a občanské dovednosti), pak je případ Účastnice D velmi zajímavý. Ve svém příběhu se opakovaně vrací k tématu znalostí a dovedností potřebných pro advokacii v občanské společnosti. Účastnice D uvádí příklady toho, jak jí v každé fázi její „kariéry“ v občanské společnosti někdo na příkladu ukazoval, co přesně a jak to má dělat. Nyní sama takovým příkladem aspiruje, předává vědomosti nováčkům a stěžuje si, že takové příklady média nevyšílají, což podle ní snižuje schopnost mobilizovat nové členy občanské společnosti. V tomto případě je zřejmý důraz na **občanské dovednosti jako jeden z klíčových faktorů**. Přitom, co se týče financí, Účastnice D je zmiňuje ve spojení s dalším zdrojem – časem, a poukazuje na jejich vzájemně se vylučující vlastnosti: **vydělávání peněz vyžaduje čas**, který by bylo možné věnovat aktivitám v rámci občanské společnosti.

Zajímavý je i **postoj k financím** Účastníka A. Vlastní zdroje příjmů jsou pro něj možností být nezávislý na rodině, tedy moci svobodně vyjádřit svůj názor bez obav ze ztráty obživy. Tato situace spíše připomíná rané fáze rozvoje občanské společnosti jako prostoru pro společenský život městske buržoazie, oproštěné od vlivu tradiční rodiny díky svým nezávislým zdrojům příjmů. Možná otázka vztahu mezi politickou participací a finanční nezávislostí osob samostatně výdělečně činných v Kazachstánu stojí za samostatný výzkum.

Přejdeme-li k části **předpokladů v kontextu étosu a zájmů**, je třeba poznamenat, že nejzajímavějším jevem pro nás není vliv již zavedené kultury a vnímání občanské společnosti v Kazachstánu, ale to, jak si účastníci a účastnice budují a mění tuto kulturu, jak artikuluji zájmy vznikajících skupin. To je jasně vidět na příkladu Účastníka B. Jeho hlavní deklarovanou činností jsou urbanistické projekty na záchranu historického, kulturního a přírodního dědictví. Během rozhovoru se však jeho příběh týkal spíše toho, jak důležité je spojovat lidi, budovat komunitu, pomáhat lidem pochopit pospolitost jejich zájmů. Účastník B přitom vstupuje prostřednictvím agentury, která podle něho je z pohledu státu maximálně bezpečná, tedy není politicky zabarvená, neoponuje státu, nevyžaduje personální změny ve veřejné správě. Naopak tato agenda dovoluje spolupracovat s veřejnou správou, využívat konvenční prostředky práce se spoluobčany, tedy sdružovat místní obyvatele ke zlepšení městského prostředí v rámci městských projektů. Teprve pak jsou spoluobčané postupně vtaženi do těžšího boje s velkými developery a státem, který je podporuje. Tímto způsobem Účastník B rozšiřuje hranice přijatelné politické participace a pomáhá vytvořit novou

skupinu, která si je vědoma svých vlastních zájmů, tedy přispívá ke **změně občanského étosu a vzniku nových kolektivních identit**.

Pokud jde o **souvislost identity a politické participace**, v podstatě jediným účastníkem, který o tom mluvil přímo, byl Účastník E. Na jedné straně Účastník E jasně uvedl, že začátku jeho politické participace předcházelo vědomí jeho genderové identity, tedy identita fungovala jako základ pro účast na dalším kolektivním jednání. Na druhé straně lze v příběhu Účastníka E vysledovat, jak se identita v průběhu času mění pod vlivem zkušenosti z účasti na kolektivních akcích různých skupin, čili máme zřejmý příklad identity jako cíle.

Na případu Účastníka E lze vidět i **význam mobilizačních sítí**. Tento případ nám ukazuje spíše konvenční model fungování mobilizačních sítí. Celý příběh Účastníka E začíná debatním klubem. Dále následuje několik různých feministických iniciativních skupin, které se liší svou příslušností k různým typům feminismu. Účastník E opustil jednu skupinu a připojil se k jiné, jak se jeho názory na feminismus vyvíjely a měnily. Konflikt v poslední skupině vedl k tomu, že ji opustil a nyní hledá nové formy a projekty. V tomto případě je zřejmý **význam faktoru mobilizačních sítí**, tedy infrastruktury, která umožňuje jednotlivci zapojit se za přijatelných podmínek do občanské společnosti.

Druhým případem, který je v rámci rozhovoru o mobilizačních sítích zajímavý, je případ Účastníka A. Jeho mobilizace probíhala ve značně neformálních sítích: skupiny a blogy na sociálních sítích, osobní virtuální a poté reálné seznámení s jednotlivými aktivními členy občanské společnosti. To vše lze jen stěží nazvat organizovanou strukturou. Účastník A spíše skončil v prostředí samostatně konajících občanských aktivistů a aktivistek. Tento typ aktérů je charakteristickým rysem občanské společnosti v Kazachstánu. Vědí navzájem o své existenci a komunikují na úrovni přátel. Neformují ani hnutí. V případě potřeby se ad hoc spojí, aby vyřešili konkrétní problém, například aby demonstrovali proti nezákonnému zatčení jednoho z nich. Účastník A uvádí jednu z těchto situací jako klíčovou, protože mu umožnila setkat se na jednom místě s velkým počtem aktivistů a aktivistek a poznat je. To znamená, že tento druh **horizontální volné sítě je také schopen hrát roli mobilizační sítě**. Potom Účastník A, i když je součástí hnutí za politické reformy, pokračoval ve své činnosti většinou jako samostatný občanský aktivista a zachoval si vzor prostředí, které ho mobilizovalo.

Dalším důležitým tématem, které tak či onak zmiňují všichni účastníci a účastnice výzkumu, je konfrontace se státem. Ne vždy se přitom jedná o střet na legální půdě. Účastník

E hovoří například o hodinách rozhovorů s úředníky, kteří zastrašují organizátorky feministických pochodů, prorokují jim jistou trestní odpovědnost, i o tom, jak policie feministky při telefonátech zastrašuje a otevřeně je sleduje. Účastník B, když mluví o vztazích se státem, zmiňuje obvinění vůči občanské společnosti ze strany úřadujícího prezidenta a říká, že ho to velmi děsí. Vidíme tedy, že tak **základní faktor, jako je právo participovat, o kterém se západní teoretici často ani nezmiňují, není v Kazachstánu samozřejmé ani zaručené.** Účastníci a účastnice studie přitom nezpochybňují své právo participovat, ale hovoří o porušování tohoto práva ze strany státu.

Závěr

Tato diplomová práce se věnuje politické participaci kazašských leseb, gayů, bisexuálních a transgender lidí (LGBT lidí), kteří žijí v Kazachstánu a aktivně se podílejí na aktivitách místní občanské společnosti. Cílem práce bylo pochopit, jak občansky a politicky aktivní kazašští LGBT lidé vnímají svou politickou participaci.

Po stanovení rozsahu studie v teoretické části práce jsme shromáždili a analyzovali data. Analýza byla prezentována formou příběhů čtyř účastníků a účastnic výzkumu. Každý příběh se skládá ze 4 částí: Podoby participace, Podmínky participace, Překážky participace a Překonání překážek. Podoby participace představují základní informace o účastníkovi a uvádějí do kontextu jeho činnosti v rámci občanské společnosti. Podmínky participace zahrnují v podstatě vše, co daný účastník nebo účastnice pojmenoval/a při odpovědi na otázku, co ho/ji vedlo k participaci. Překážky participace a Překonání překážek se ukázaly jako dvě navzájem se doplňující části, kde druhá odpovídá na problémy uvedené v první.

Závěry výzkumu jsou prezentovány ve 14. kapitole, kde jsme představili shrnutí výsledků analýzy a zasadili je do rámce teoretických poznatků.

Při analýze rozhovorů se čtyřmi účastníky a účastnicemi výzkumu jsme našli širokou škálu agend a formátů činnosti v rámci občanské společnosti. Rozdělení podle zvoleného klasifikačního modelu ukázalo, že účastníci a účastnice stejnou měrou neuváděli v rozhovorech ani politickou participaci v rámci tradičních politických institucí (volbách a politických stranách), ani nelegální formy politické participace. Což je zajímavý postřeh z hlediska fungování občanské společnosti v nedemokratickém státě.

Co se týká podmínek a překážek politické participace, v procesu analýzy textů rozhovorů se nám zdálo obtížné oddělit předpoklady a překážky od sebe. Prezentovány byly také formou převyprávění částí z jednotlivých příběhů se zmínkou o teoretických poznacích z první části práce.

Tento výzkum ukázal, že politická participace LGBT lidí v Kazachstánu může být zajímavým a velmi přínosným tématem v rámci studií občanské společnosti.

Seznam literatury

- A/HRC/WG.6/34/KAZ/2 (2019)**. Compilation on Kazakhstan: [Universal Periodic Review]: report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (datováno 26.08.2019). [online; cit. 2020-01-09]. Dostupné z WWW: <<https://digitallibrary.un.org/record/3830622> >
- ALMA-TQ (2022)**. Факторы риска инфицирования ВИЧ и ИППП. Доступ к профилактике и лечению ВИЧ для трансгендерных людей в Казахстане. Отчет исследования 2022. [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <<https://www.alma-tq.org/hiv-and-transgender-people-in-kazakhstan-research>>.
- ANDRUCHOVÁ, M. (2016)**. Občanská participace v kontextu profesionalizovaných OOS z pohledu jejich představitelů. [online; cit. 2019-05-13]. Dostupné z WWW: <<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=cat04374a&AN=kup.002101792&lang=cs&site=eds-live&scope=site>>
- AZIZI, A. (2022)**. From Social Media to Social Change: Online Platforms' Impact on Kazakhstan's Feminist and Civil Activisms. Securitization and Democracy in Eurasia [online]. Switzerland: Springer International Publishing, 2022 [cit. 2023-06-22]. ISBN 9783031166587
- BANKOFF, G. a K. OVEN (2019)**. From nomadic communitarianism to civil socialism: Searching for the roots of civil society in rural Kazakhstan. *Journal of civil society* [online]. Abingdon: Routledge, 2019, 15(4), 373-391 [cit. 2023-06-19]. ISSN 1744-8689. Dostupné z: doi:10.1080/17448689.2019.1670386
- BARŠA, P. a O. CÍSAŘ (2004)**. Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BATTLE, J. a A. HARRIS (2013)**. 'Belonging and Acceptance: Examining the Correlates of Sociopolitical Involvement Among Bisexual and Lesbian Latinas', *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 25(2), pp. 141–157. doi: 10.1080/10538720.2013.782520.
- BRADY, H. E., S. VERBA, K. L. SCHLOZMAN (1995)**. 'Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation', *The American Political Science Review*, 89(2), pp. 271–294. doi: 10.2307/2082425.
- CALHOUN, C. J. (2003)**. Social theory and the politics of identity. Malden: Blackwell, 2003, vi, 350 s. ISBN 1-55786-472-1.
- CASTELLS, M. (2010)**. The power of identity Volume II. 2nd ed., with a new preface. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010, 1 online resource (0 p.). ISBN 1-282-46108-7.

- CHECKOWAY, B. a A. ALDANA (2013).** Four forms of youth civic engagement for diverse democracy. *Children and youth services review* [online]. Elsevier, 2013, 35(11), 1894-1899 [cit. 2023-06-19]. ISSN 0190-7409. Dostupné z: doi:10.1016/j.chilyouth.2013.09.005
- CÍSAŘ, O., K. VRÁBLÍKOVÁ (2012).** LGBT aktivismus v České republice: historie, organizace a aktivisté. Praha: Výzkumná zpráva pro Heinrich Böll Stiftung.
- CÍSAŘ, O., J. NAVRÁTIL a K. VRÁBLÍKOVÁ (2011).** ‘Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí’, *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 47(1), p. 137-167.
- CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (1995).** [online; cit. 2021-02-06]. Dostupné z WWW: < <https://www.legislationline.org/documents/section/constitutions/country/21/Kazakhstan/show> >
- CORKE, S. (2012).** Kazakhstan: As stable as its government claims? Testimony of Director of Eurasia Programs, Freedom House before the US Commission on Security and Cooperation in Europe. [online; cit. 2023-06-28]. Dostupné z WWW: < <https://www.csce.gov/international-impact/events/kazakhstan-stable-its-government-claims> >
- DELLA PORTA, D. a M. DIANI (2006).** *Social movements: an introduction*. 2nd ed. Malden: Blackwell, 2006, ix, 345 s. ISBN 1-4051-0281-0.
- D'EMILIO, J. (2003).** The Gay Liberation Movement, In Goodwin, J., Jasper, J. M. (2003). *The social movements reader: cases and concepts*. Malden: Blackwell.
- van DETH, J. W. (2014).** ‘A conceptual map of political participation’, *Acta Politica*, 49(3), pp. 349–367. doi: 10.1057/ap.2014.6.
- DIANI, M. (1992).** The concept of social movement. *The Sociological review* (Keele) [online]. Received 10 September 1990, Finally accepted 4 June 1991. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 1992, 40(1), 1-25 [cit. 2023-06-17]. ISSN 0038-0261. Dostupné z: doi:10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x
- DISMAN, M. (2000).** *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, ISBN 80-246-0139-7
- EKMAN, J. a E. AMNÅ. (2012)** Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs* (Bratislava, Slovakia) [online]. Heidelberg: SP Versita, 2012, 22(3), 283-300 [cit. 2023-06-25]. ISSN 1210-3055. Dostupné z: doi:10.2478/s13374-012-0024-1

- FEMINITA. (2019).** Additional Comments to the Alternative Report on Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women in Kazakhstan [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCEDAW%2fCSS%2fKAZ%2f37357&Lang=en>
- FLICK, U. (2014).** An Introduction to Qualitative Research. SAGE Publications Ltd; 5th ed.
- GUILLEMIN, M., L. GILLAM (2004).** Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. Biograf (35): 47 odst. [online; cit. 2020-01-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=3502>>
- HARRIS, A. et al. (2013).** 'The Sociopolitical Involvement of Black, Latino, and Asian/Pacific Islander Gay and Bisexual Men', Journal of Men's Studies, 21(3), pp. 236–254. [online; cit. 2019-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=s3h&AN=95439065&lang=cs&site=eds-live&scope=site>>
- HARRIS, A. a J. BATTLE (2013).** 'Unpacking Civic Engagement: The Sociopolitical Involvement of Same-Gender Loving Black Women', Journal of Lesbian Studies, 17(2), p. 195. [online; cit. 2019-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edb&AN=86213735&lang=cs&site=eds-live&scope=site>>
- HOCHSCHILD, J. L. (1997).** 'Practical Politics and Voice and Equality', The American Political Science Review, 91(2), p. 425. doi: 10.2307/2952368.
- INTERNATIONAL PARTNERSHIP FOR HUMAN RIGHTS (2021).** An overview of violations of fundamental freedoms during the January 2021 parliamentary elections in Kazakhstan [online; cit. 2023-06-27]. Dostupné z WWW: <<https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2021/01/Briefing-paper-elections-in-Kazakhstan-18-Jan.pdf>>
- KAMIDOLA, A. (2019).** Дело о нерегистрации «Феминиты» [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <<https://feminita.kz/2019/06/feminita-registration-issues/>>.
- KNOX, C. a S. YESSIMOVA (2015).** State-Society Relations: NGOs in Kazakhstan. Journal of civil society [online]. Routledge, 2015, 11(3), 300-316 [cit. 2023-06-19]. ISSN 1744-8689. Dostupné z: doi:10.1080/17448689.2015.1058322
- KOK.TEAM (2019).** Submission to the Human Rights Council at the 34th Session of the Universal Periodic Review [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <<https://www.kok.team/en/2020-03-16/kokteam-submission-to-the-unhrc-at-the-upr>>.

- KULSARIYEVA, A. T. a G. O. NASSIMOVA (2014).** The Role of Civil Society in Preventing Conflicts: Kazakhstan Experience. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* [online]. Elsevier, 2014, 143, 921-926 [cit. 2023-06-19]. ISSN 1877-0428. Dostupné z: doi:10.1016/j.sbspro.2014.07.528
- LALLY, K. (2013).** Russia's gay law isolates LGBT teenagers [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <https://www.washingtonpost.com/world/russias-gay-law-isolates-lgbt-teenagers/2013/09/01/9eec54fc-0c19-11e3-89fe-abb4a5067014_story.html>
- LINEK, L., O. CÍSAŘ, I. PETRÚŠEK, K. VRÁBLÍKOVÁ (2017).** Občanství a politická participace v České republice. Vydání první. Sociologické nakladatelství (SLON) (Studie: 128. svazek). [online; cit. 2021-01-31]. Dostupné z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=cat04374a&AN=kup.002192583&lang=cs&site=eds-live&scope=site>>
- MARADA, R. (2000).** Étos, zájmy, dispozice: O sociálních zdrojích občanství / Ethos, Interests, Dispositions. *Sociologický časopis* [online]. Sociologický ústav Akademie Věd České Republiky, 36(4), 387-414 [cit. 2023-06-11]. ISSN 0038-0288.
- MAREE, J. G. (2021).** The psychosocial development theory of Erik Erikson: critical overview. *Early child development and care* [online]. ABINGDON: Routledge, 2021, 191(7-8), 1107-1121 [cit. 2023-06-16]. ISSN 0300-4430. Dostupné z: doi:10.1080/03004430.2020.1845163
- MAZÁK, J. (2016).** Teorie sociálních hnutí: přehledová studie. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*, 2016(2), 9-30. [online; cit. 2023-06-28]. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.14712/24647055.2016.13>>
- MCADAMS, D. P. (1995).** What Do We Know When We Know a Person?. *Journal of personality* [online]. Manuscript received May 1994; revised December 1994. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 1995, 63(3), 365-396 [cit. 2023-06-16]. ISSN 0022-3506. Dostupné z: doi:10.1111/j.1467-6494.1995.tb00500.x
- MOLDOGAZIEV, T. T. a C. WITKO (2023).** Revisiting the role of civic organizations in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan: Confidence, membership, and democratic practice. *Public administration and development* [online]. HOBOKEN: Wiley, 2023, 43(1), 26-37 [cit. 2023-06-19]. ISSN 0271-2075. Dostupné z: doi:10.1002/pad.1987
- MOREE, D. (2018).** "Qualitative Approaches to Studying Marginalized Communities." In *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Ed. George Noblit. New York: Oxford University Press. [online; cit. 2020-01-11]. Dostupné z WWW: <<https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-246>>

- MÜLLER, K. B. (2002).** Češi a občanská společnost: pojem, problémy, východiska. Triton.
- NAGIMETULLAYEV, T. (2021).** Brief report on the use of kettling against peaceful protesters in Kazakhstan [online; cit. 2023-06-27]. Dostupné z WWW: <<https://bureau.kz/en/news/brief-report-on-the-use-of-kettling/>>
- NEJDL, P., D. ČERMÁK (2007).** Participace a partnerství v místní veřejné správě. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha. [online; cit. 2019-05-23]. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/261_SS_07_10.pdf>
- NEZHINA, T.G. a A.R. IBRAYEVA (2013).** Explaining the Role of Culture and Traditions in Functioning of Civil Society Organizations in Kazakhstan. Voluntas (Manchester, England) [online]. Boston: Springer, 2013, 24(2), 335-358 [cit. 2022-06-08]. ISSN 0957-8765. Dostupné z: doi:10.1007/s11266-011-9256-7
- NOVÁK, A. (2017).** Tmavozelený svět: radikálně ekologické aktivity v České republice po roce 1989. Sociologické nakladatelství (SLON) (Knihnice Sociologické aktuality: 41. svazek).
- PIEROBON, C. (2019).** EU's support to civil society in Kazakhstan: A pilot evaluation of the social capital generated. Evaluation (London, England. 1995) [online]. London, England: SAGE Publications, 2019, 25(2), 207-223 [cit. 2023-06-19]. ISSN 1356-3890. Dostupné z: doi:10.1177/1356389018796023
- POLLETTA, F. a J. M. JASPER (2001).** Collective Identity and Social Movements. Annual review of sociology [online]. PALO ALTO: Annual Reviews, 2001, 27(1), 283-305 [cit. 2023-06-17]. ISSN 0360-0572. Dostupné z: doi:10.1146/annurev.soc.27.1.283
- REJSTRÍK NNO (nedatováno).** Committee for Civil Society Affairs of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan [online; cit. 2023-06-23]. Dostupné z WWW: <<https://infonpo.gov.kz/web/guest/otkrytyj-reestr>>.
- SALMONS, J. (2012).** Cases in online interview research. Thousand Oaks, Calif.: SAGE. ISBN 9781412991803.
- SCHIEK, S. (2022).** The Politics of Stability in Kazakhstan: Depoliticising Participation Through Consultative Ideology? Europe-Asia studies [online]. ABINGDON: Routledge, 2022, 74(2), 266-287 [cit. 2023-06-19]. ISSN 0966-8136. Dostupné z: doi:10.1080/09668136.2022.2034746
- SCHLOZMAN, K. L., H. E. BRADY a S. VERBA. (2018)** Unequal and Unrepresented: Political Inequality and the People's Voice in the New Gilded Age. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1 online resource (xv, 330 pages).

- SHARIVKAN, Z., B. S. RAKHMETULINA, E. A. NAURYSBAEV, B. A. NUKIEV a A. M. AIMUKANOVA (2016).** Analysis of the main trends in the development of civil society institutions in the Republic of Kazakhstan. *International electronic journal of mathematics education* [online]. 2016, 11(7), 2203-2212 [cit. 2023-06-19]. ISSN 1306-3030.
- SKOVAJSA, M. (2010).** Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Portál, 2010, 372 stran: ilustrace; 24 cm. ISBN 978-80-7367-681-0.
- SPORT.CZ (2018).** Tragédie! Vicemistr světa a olympijský medailista byl zavražděn. Bylo mu 25 let [online; cit. 2023-06-27]. Dostupné z WWW: <https://www.sport.cz/clanek/ostatni-ostatni-tragedie-vice-mistr-sveta-a-olympijsky-medailista-byl-zavrazden-bylo-mu-25-let-1007259>
- SYNOVITZ, R. (2021).** Kazakh Police 'Kettle' Freezing Protesters For Nine Hours, Blasting 'Blizzard' Song [online; cit. 2023-06-22]. Dostupné z WWW: <https://www.rferl.org/a/kazakh-police-kettle-freezing-protesters-for-nine-hours-blasting-blizzard-song/31062068.html>.
- SYNOVITZ, R. a K. TOGUZBAYEV (2019).** «Речевая агрессия». ГОНГО как инструмент репрессивных режимов [online; cit. 2023-06-22]. Dostupné z WWW: <https://rus.azattyq.org/a/attack-of-the-gongos-government-organized-ngos-flood-warsaw-meeting/30194747.html>.
- ŠVAŘÍČEK, R., K. ŠEĎOVÁ a kol. (2007).** Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál.
- THE UNITED NATIONS TERMINOLOGY DATABASE (nedatováno).** [online; cit. 2023-06-22]. Dostupné z WWW: <https://unterm.un.org/unterm2/en>.
- VERBA, S. (2003).** 'Would the Dream of Political Equality Turn out to Be a Nightmare?', *Perspectives on Politics*, 1(4), pp. 663–679. doi: 10.1017/S1537592703000458.
- VERBA, S. et al. (1995).** *Voice and equality : civic voluntarism in american politics.* Harvard University Press.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. (2009).** Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích. *Sociologický časopis*. Vol. 45, No. 5, str. 867-897.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. (2008).** Politická participace – koncepty a teorie. *Politologický časopis*, XV(4), 366-387.
- ZIEGLER, C. E. (2015).** *Civil Society and Politics in Central Asia.* Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 2015, 1 online resource (367 p.). ISBN 0-8131-5078-7.
- ZNEBEJÁNEK, F. (1997).** *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé.* Sociologické nakladatelství.